

«Å sitte fast i seg selv»

*Selv mordet i Carl Frode Tillers roman Begynnelser
belyst gjennom psykoanalytisk teori*

Iselin Rye

Hovedoppgave ved Psykologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

15.10.2019

Iselin Rye

«Å sitte fast i seg selv»

Selv mordet i Carl Frode Tillers roman *Begynnelser* belyst gjennom psykoanalytisk teori

Innlevert som hovedoppgave ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, høsten 2019

Copyright Iselin Rye

2019

«Å sitte fast i seg selv» Selvmordet i Carl Frode Tillers roman *Begynnelser* belyst gjennom psykoanalytisk teori

Iselin Rye

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Forfatter: Iselin Rye

Tittel: «Å sitte fast i seg selv» Selvmordet i Carl Frode Tillers roman *Begynnelser* belyst gjennom psykoanalytisk teori

Veileder: Ida Stange Bernhardt

Problemstillinger: Hovedformålet med denne oppgaven har vært å presentere en forståelse av romankarakteren Terjes psykologiske fungering og selvmord på bakgrunn av følgende problemstillinger:

- (1) Hvordan kan beskrivelsene av Terjes nære relasjoner, spesielt relasjonen til mor, bidra til forståelsen av hans «psykologiske fastlåsthet» som voksen?
- (2) Hvordan kan vi forstå selvmordet til Terje som et svar på opplevelsen av slik «psykisk fastlåsthet»?

For å besvare problemstillingene har jeg nærlest og hermeneutisk fortolket romanen med en psykoanalytisk tilnærming. Jeg har også forholdt meg til Terje som et fiktivt kasus gjennom å ha særlig fokus på de psykologiske prosessene som utspiller gjennom hans liv. Dette har gitt anledning til å utforske og forstå Terjes historie gjennom det jeg i problemstillingene har omtalt som en «psykologisk fastlåsthet». Analysen av Terje som kasus og teksten som helhet har gitt et innhold til denne «psykologiske fastlåstheten» og pekt mot hvordan dette kan ha bidratt til Terjes valg om å ta sitt eget liv. Kort oppsummert kan dette synes å ha grobunn i en uløst separasjonkonflikt hos Terje, og en komplisert sorgprosess som har ledet frem til en frem mot en tomhetstilstand eller fraværdepresjon. André Green sin teori om den døde moren (1986) har vært tillagt hovedvekt i denne analysen, og teorien har muliggjort en større forståelse for de underliggende prosessene hos Terje. I analysen har jeg primært benyttet meg av teori fra psykoanalytisk tradisjon, og den tilnærmingen har også gjort det mulig å gi et innhold til begrepet «psykologisk fastlåsthet» ved å utforske Terjes indre konflikter.

Forord

Jeg er mange en takk skyldig for at denne oppgaven ble til, og ikke minst ble ferdig:

- En første takk til min kjære litteraturgruppe som introduserte meg for *Begynnelser* og Carl Frode Tillers forfatterskap. Dere gir meg et sjelelig rom for refleksjon, men også et fullstendig upretensiøst og menneskelig berikende fellesskap!
- Takk også til min veileder Ida, for at du stilte deg positiv til prosjektet fra starten av, og tålmodig har hjulpet meg å se hva jeg holder på med i denne prosessen. Det har betydd mye!
- Takk til alle venner og familie som, mer eller mindre frivillig, har lest boken og delt refleksjoner og tanker underveis - kanskje like viktig som gode innspill har vært følelsen av å ikke stå alene. Og takk for alle heiarop fra alle mine kjære som ikke har lest boken, men som på andre måter har støttet meg underveis og særlig nå mot slutten - jeg har følt meg holdt!
- En særlig takk til mamma, for utallige timer med høytlesing på sengekanten i barndommen, som sådde et frø av leseglede.

I innspurten av arbeidet med dette prosjektet har jeg tenkt på situasjonen slik Erikson (1968) omtaler barnets utviklingstadier: “Crisis, here in a developmental sense to connote not a threat of catastrophe, but a turning point, a crucial period of increased vulnerability and heightened potential” (i Gullestad, 1992, s. 75). Så en siste klapp på skuldra og takk går til meg selv, for «pulling through», og for å nøye meg med det som forhåpentligvis er “good enough” oppgaveskriving.

Oslo, 15.10.2019

Iselin Rye

Og dette er ikke et flashback.
Dette er bare du som står i et rom som du vagt kjenner igjen.
Du hører, så vidt, noen gråte bak ryggen din,
og når du snur deg ser du et barn
og dette barnet er deg.

Saabye Christensen, L., 2001, *Halvbroren* (s. 253)

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Presentasjon av prosjektet	1
1.2	Mottakelse av romanen	2
1.3	Sammendrag av romanen og presentasjon av Terje	3
1.4	Terjes selvmord – presentasjon av gåten.....	4
1.5	Problemstillinger	5
1.6	Aktualitet og berettigelse av prosjektet: forskning på selvmord blant menn.....	6
2	Metode.....	8
2.1	Hermeneutikk, psykoanalyse og skjønnlitteratur	8
2.2	Terje som et fiktivt kasus	11
3	Teori.....	12
3.1	Betydningen av omsorgspersonens emosjonelle tilgjengelighet for tilknytning og evne til mentalisering.....	12
3.1.1	Betydningen av sorgprosesser for mentaliseringsevne	15
3.1.2	André Green og «the Dead Mother Complex» (1986).....	18
3.2	Om autonomi og separasjon-individuasjonsprosessen	21
4	Analyse.....	23
4.1	Terjes tidlige relasjoner.....	23
4.2	Terje som voksen.....	30
4.3	Terjes relasjoner som voksen	33
4.4	Den uløste separasjonen og den psykologiske død?	37
4.5	Terjes form	41
4.6	Terjes selvopplevelse og naturen som et godt objekt.....	43
5	Diskusjon og avslutning	47
5.1	Evaluerings av analysen og funn	47
5.2	Avsluttende refleksjoner rundt romanens tittel og komposisjon	49
	Litteraturliste	51

1 Innledning

1.1 Presentasjon av prosjektet

Hvorfor skrive en hovedoppgave i psykologi med utgangspunkt i en romankarakter? Grunnlaget for denne oppgaven er en personlig opplevelse av, og entusiasme for, hvordan litteratur, film og kunst kan gi tilgang til menneskelige tilstander og mellommenneskelige fenomener på en sterkt berørende men også innsiktsvekkende måte. Eva Dalsgaard Axelsen (2007) gir figur til dette: «Fagbøker og lærebøker om psykiske problemer formidler vanligvis generell kunnskap, ikke opplevelsen, smerten og det indre kaoset som psykiske problemer kan innebære for den det gjelder.» (s. 15). En mer fenomennær tilnærming kan bidra til forståelse i møte med komplekst materiale som den menneskelige psyke. Forfatteren Carl Frode Tiller berømmes for nettopp å skildre menneskelige tilstander på en troverdig måte (Hiorth, 2017), gjennom brutalt ærlige dissekering av haltende relasjoner, sviktende kommunikasjon og nådeløse selvobservasjoner. Gjennomgående i omtalen av Tillers forfatterskap er hans særegne evne til å skildre mellommenneskelige relasjoner med dyp psykologisk innsikt. *Begynnelser* (2017) er hans sjette og foreløpig siste roman, og ble nominert til Nordisk Råds Litteraturpris, Kritikerprisen og Bokhandlerprisen, samt høstet ros fra anmeldere i landets aviser. I *Begynnelser* møter vi Terje, en mann i førtiårene. Boken åpner med hans selvmord:

Eg kjente at eg lengta etter eit samanbrot, men eg visste at det var for mykje å håpe på, det låg ikkje for meg å bryte saman. Etter ei stund la eg merke til at eg hadde glømt å feste setebeltet. Eg skulle til å feste det, men da eg såg vogntoget som kom over bakketoppen eit par hundre meter lenger framme, lét eg det vere. Eg venta litt til, og så svinga eg over i motgåande kjørefelt. Dei gongane eg hadde fantasert om å gjere det slutt, hadde eg sett for meg ei høgtidleg, nærmast rituell handling som involverte avskjedsbrev, dress og ein stad som betydde mykje for meg, og det siste eg tenkte før panikken plutselig kom veltande og eg prøvde å svinge unna var at eg burde ha gjort litt meir ut av det. (s. 22¹)

Fra selvmordet skrives historien om Terjes liv baklengs, tilbake til barndommen. For leseren kommer selvmordet «ut av det blå» i dobbel forstand: både fordi det utgjør det første «møtet» med hovedpersonen Terje, og fordi leseren gjennom boken ikke får noen tydelig forklaring på hvorfor Terjes liv ender på denne måten. Derimot gir boken detaljerte beskrivelser av

¹ Sidetall gjengitt uten referanse til forfatter viser i denne oppgaven til *Begynnelser* (2017) av Carl Frode Tiller

Terjes indre liv og relasjoner gjennom livet. Spørsmålet er om man ved å se forbi det umiddelbare og manifeste nivået i hendelsesforløpet kan forstå mer av gåten rundt Terjes fungering og tilsynelatende plutselige valg om å ta sitt liv? Det å forsøke å forstå slik «undertekst» og det latente innholdet i menneskers fortellinger om sitt liv er noe psykoanalytisk teori og metode særlig beskjeftiger seg med, og kan derfor utgjøre en fruktbar innfallsvinkel til å analysere Terjes historie (Gullestad, 2012). I denne oppgaven vil psykoanalytisk teori generelt, og André Green sin teori om «den døde moren» (1986, s. 142) som adresserer de psykiske konsekvensene av et barns møte med en emosjonelt utilgjengelig omsorgsperson spesielt, bli brukt i møte med, og analysen av, materialet fra romanen. Skjønnlitterære verk kan også bidra til å illustrere og utdype psykologisk teori (Felman, 1977), og i dette tilfellet er det særlig den noe intrikate teorien til Green som kan gjøres mer håndgripelig. Det teoretiske bakteppet vil bli gjort rede for i kapittel 3, før analysen av boken presenteres og diskuteres i lys av teori og empirisk kunnskap på feltet.

1.2 Mottakelse av romanen

Carl Frode Tiller er en kritikerrost forfatter innen norsk samtidslitteratur. Hans mest kjente verk er *Innsirkling*-trilogien, som i likhet med *Begynnelser* berømmes for sin psykologiske innsikt (Prinos, 2014). I sin anmeldelse av *Begynnelser* beskriver NRK sin litteraturkritiker Marta Norheim (2017) Tiller som en «noregsmeister i kunsten å skildre ekstremt forknytte, forstilte og fortvilte menneske». Selv formidler Carl Frode Tiller i intervju med Klassekampens Guri Kulås at han forstår Terjes personlighet som «ein konsekvens av behovet for å bryta ut av dei fengslende psykologiske mønstera. [...] Eg tenkjer på han som ein innestengt person» (Kulås, 2017). I *Begynnelser* forenes nærstudiet av menneskelig adferd med den overhengende miljø- og klimakrisen. I «Vinduet», Gyldendal sitt tidsskrift for litteratur, omtaler Karoline Henanger (2018) hovedpersonen Terje sitt liv som «et liv viet forsøkene på å samle sammen stumpene av noe allerede ødelagt: den globale klimakrisa, det lokale miljøet, sin egen familie og seg selv». Menneskets og naturens sårbarhet er en bærende parallell i romanen. Terjes forsøker tidvis å forstå sin egen sårbarhet og sin egen katastrofe, men ender til slutt med å utrydde seg selv. Romanen plasserer seg dermed i selskap med norsk samtidslitteratur som utforsker psykisk helse og selvmord blant menn.

For meg fremstod romanen umiddelbart som psykologisk svært interessant, særlig i form av en intuitiv opplevelse av å både forstå og ikke forstå Terje og hans handlinger –

leseropplevelsen vekslet mellom empatisk innlevelse og et frustrert spørsmål om «*Hvorfor gjør du dette, Terje?*». I tillegg til selvmordet, fremstår for eksempel Terjes beslutning om å forlate kona, og det å kaste froskeegg i ansiktet på klassekamerater som prøver å være vennlige mot ham som barn, som fortvilende og dårlige valg for Terje. Jeg ble også særlig opptatt at Terjes vekslende relasjon til moren, som går som en rød tråd gjennom romanen. I det følgende vil et kort sammendrag av romanen presenteres, slik at leseren av denne oppgaven kan danne seg et bilde av Terjes liv og utgangspunktet for denne analysen.

1.3 Sammendrag av romanen og presentasjon av Terje

Begynnelser begynner med at Terje er på sykehuset etter et selvmordsforsøk. Han ligger halvt bevisst i sengen og observerer moren og storesøsteren Anita som er på besøk, men de enser ham ikke, og idet han tar innover seg at de ikke ser at han er våken, ebber livet hans ut. Derfra hopper romanen bakover i tid via utvalgte episoder i Terjes liv. Det fremkommer at han nylig har flyttet hjem til moren fordi han har brutt med kona Turid og flyttet fra henne og datteren Marit på 13 år. I teksten formidles det at Terje på ingen måte hadde planlagt å gjøre det slutt med kona: det kommer nærmest som en overraskelse på ham selv, Terje sier det kom «nesten like brått på meg som på henne» (s.80). Deretter blir vi gradvis mer kjent med Terje: han jobber med miljøvern i fylkeskommunen og har et brennende engasjement for utrydningstruede arter og bevaring av økosystemer i lokalmiljøet. Terje har et rikt indre liv hva angår naturinteressen, som har vært med ham siden barnsben av. Samtidig er han avsondret og frakoblet andre mennesker – han opplever for eksempel liten grad av felleskap og stor grad av fremmedgjøring i møte med kollegaer jobb, og hans bitende ironiske bemerkninger og humor gjør at vi som lesere får en følelse av at han ofte får være i fred fra andre. Dette spiller seg også ut overfor moren og søsteren i Terjes voksne liv: Terje tar avstand fra dem og uttrykker forakt blant annet for deres nedsatte helse og reduserte arbeidsevne, samt morens tidligere alkoholmisbruk. Det fremkommer også at forholdet til kona svinger opp og ned, og at Terjes tungsinn og «harde skall» også tærer på samlivet. I møte med datteren Marit er det harde skallet derimot mindre fremtredende, her har Terje derimot større tilgang på godhet og forståelse, og kommunikasjonen er fri for en bitende ironi som kjennetegner Terjes form i mange sammenhenger. Gjennom beskrivelsene av episodene fra sene ungdomsår får vi tilgang til ukjente sider av Terje som er preget av mye aggresjon og utagering: i Terjes indre formuleres det som «dette rasande dyret, det klorte, reiv meg opp frå innsida» (s. 244). I kontrast til dette står barndomsskildringene som bærer få spor av denne

brutalt voldelige adferden. Terje som barn tar liten plass og tilpasser seg familiesituasjonen, og forstår oppmerksomt hva han bør gjøre for å bidra til å bevare «husfreden».

Hjemmesituasjonen er preget av konflikter mellom storesøsteren Anita og moren: Anita spiller ut sitt eget ungdomsopprør og konfronterer moren med alt hun ikke synes er godt nok, og Terje ser alt fra sine barneøyne, med et ønske om at ting bare skal være bra. Og han lykkes ofte med forsøkene på å lappe sammen situasjonen, som når han ringer på ytterdøren og gjemmer seg for å avbryte kranglingen deres. Moren sliter på sin side med å ha livet på stell, og å mestre sine vansker som synes å være knyttet til angst og depresjon. Hennes problemer og behov tar stor plass i Terjes barnesinn, som når Terje forstår at mødre vanligvis ikke går rundt i morgenkåpe på dagtid. Det antydes at morens vansker er grunnen til at faren forlater familien når Terje er åtte år gammel, og med unntak av ett kapittel i voksenalder, figurerer Terjes far kun i bokens siste kapittel der Terje åtte år gammel. I denne scenen maler de et soverom sammen, og det blir tydelig at deres forhold var preget av nærhet, og at faren evnet å imøtekomme Terjes behov og være inn-tonet på ham på en måte som står i kontrast til moren. I tillegg til moren og søsteren har Terje kontakt med sin onkel Bjørnar, som er den som vekker interessen hans for naturverdenen og dyreriket.

Som nevnt innledningsvis tegner det seg et bilde av et komplekst og troverdig menneske. Oppveksten, som vil bli grundigere tatt for seg videre i analysen, kan på noen områder og utenfra sett kanskje fremstå som normal, samtidig som boken skildrer svært dysfunksjonelle samspill og mestringsstrategier i Terjes liv. Som barn fremstår Terje mild, hensynsfull og som et klokt lite barn: han opptas av morens tilstand og har vondt på hennes vegne. Ungdomstiden avslører en brutal og nærmest sadistisk versjon av Terje, men også her har han tilgang på mykhet i møte med naturen. Som voksen møter vi en hard, innelukket og noe frakoblet Terje, men som har tilgang til nærhet og ømhet, primært overfor dyreverdenen og datteren. Visse egenskaper hos Terje virker å gå under jorden eller skifte uttrykksform, eksempelvis aggresjonen som i ungdomstiden får utløp gjennom brutal vold, men som i voksenalderen virker å uttrykkes gjennom bitende ironi. Med unntak av far og onkel Bjørnar, synes de sentrale relasjonene i Terjes liv alle å være til kvinner.

1.4 Terjes selvmord – presentasjon av gåten

Som det fremkommer i innledningen begås selvmordet når Terje er ute på en biltur etter en krangel med moren, og skildringen peker mot at det er noe tilfeldig og «uplanlagt» over selvmordsforsøket: han har «glemt» å feste setebeltet og det blir utslagsgivende at det

tilfeldigvis kommer et vogntog mot ham. Samtidig viser sitatet innledningsvis hvordan Terje setter ord på at han lengter etter å bryte sammen, samtidig som han «vet» at det ikke kommer til å skje av seg selv. Denne lengselen etter et sammenbrudd kan peke mot et ønske om at noe skal løsne, at noe sitter fast, og at selvmordet blir et svar på dette. Underveis i romanen skildres Terjes relasjoner og hans indre verden på en måte som kan vitne om noe «fastlåst», som i sitatet under. Her er Terje også ute på en biltur, og har stoppet ved en gravplass:

Eg visste framleis ikkje kva eg ville, men kjente att følelsen av å ville eitt eller anna, og før eg rakk å tenke meg ordentleg om, hadde eg gått bort til ei grav som hadde to gravlykter, tatt den eine, gått tilbake til grava til Solveig Paulsen og plassert lykta der. (s. 185)

I dette eksempelet kan det forstås som at Terje ikke har tilgang til sin indre tilstand eller intensjonen bak egne handlinger – den refleksive funksjonen virker lav, og handlingene hans fremstår brå og uforståelige for ham selv. Dette leder også tankene til Tillers egen beskrivelse av Terje som en innestengt person fanget i fengslende psykologiske mønster (Kulås, 2017), samt Norheim (2017) sin karakteristikk av Terje som forknytt og fortvilt. Denne type fungering er fremtredende ved Terjes væremåte særlig i voksenalder, og slik jeg ser det vil det å forstå Terjes «psykologiske fastlåsthet» kunne gi nøkler til å bedre forstå det plutselige selvmordet. Følgelig vil jeg aktivt utforske dette fenomenet i lys av teori og teksten som en helhet. En innfallsvinkel for å forstå den psykologiske fungeringen hos Terje som voksen er å ta for seg hans nære relasjoner, og en særlig grunn til dette er som nevnt innledningsvis at Terjes forhold til mor utgjør en rød tråd i hele romanen – et forhold som avdekker forskjellige sider hos Terje, og som både engasjerer og opprører under lesingen av romanen. Fra et psykoanalytisk perspektiv legger man vekt på de tidlige relasjonelle erfaringene for å forstå individets senere psykologiske fungering. Utfra et slikt perspektiv kan de tidlige og nære relasjonene kan være sentrale for å gi mening til den voksne Terje, hans indre verden og væremåte.

1.5 Problemstillinger

I *Begynnelser* får man anledning til å følge hovedpersonen gjennom livet og tilbake til barndommen, og underveis blir lag avdekket og mønstre bekreftet. Dette gjelder også i Terjes relasjon til mor, og jeg mener dette kan belyse hans psykologiske utvikling og fungering som voksen, og i forlengelse av dette Terjes selvmord. Som nevnt er «psykologisk fastlåsthet» et

fenomen jeg ble opptatt av i romanen, og jeg anser utforskningen av dette som en del av oppgavens beskjeftigelse for å forstå Terjes dramatiske valg om å ta sitt liv. Oppgavens problemstillinger er derfor som følger:

- (3) Hvordan kan beskrivelsene av Terjes nære relasjoner, spesielt relasjonen til mor, bidra til forståelsen av hans «psykologiske fastlåsthet» som voksen?
- (4) Hvordan kan vi forstå selvmordet til Terje som et svar på opplevelsen av slik «psykisk fastlåsthet»?

For å besvare problemstillingene vil jeg primært anvende teori med opphav i psykoanalytisk tradisjon, da særlig A. Green sin teori om den døde moren (1986). Jeg vil nærlese romanen etter hermeneutisk fortolkende metode. Videre vil jeg også forholde meg til Terje som et fiktivt kasus. De vitenskapsteoretiske og metodiske utfordringene, men også styrkene, ved denne tilnærmingen, vil drøftes i oppgavens metodekapittel. Før dette vil jeg kort redegjøre for tematikken som gjør oppgaven særlig aktuell, nemlig forskning på selvmord blant menn utenfor pasientpopulasjoner.

1.6 Aktualitet og berettigelse av prosjektet: forskning på selvmord blant menn

Hva kan gjøre at et menneske ender opp med å ta sitt eget liv? Dette er et spørsmål som kan besvares på forskjellige nivåer og fra forskjellige innfallsvinkler. Eksempelvis vil man innen sosiologiske forklaringsmodeller inspirert av Durkheims teorier i *Le Suicide* fra 1897 tillegge individets opplevelse av integrasjon i samfunnet stor vekt (Normann-Eide, 2016). Innen psykologien er man også opptatt av å forstå mennesket i sin kontekst eller i det miljøet de befinner seg i, men fokuset er i større grad vendt mot indre prosesser og individuelle faktorer, som psykisk lidelse. Psykologien som fagfelt rommer igjen flere forståelsesrammer. Innen tidlig psykoanalytisk tradisjon ble selvmordet sett på som et resultat av at det ubevisste retter aggresjonen mot en selv fremfor et ytre objekt (Freud, 1917/1957; Thorvik, 2008). I nyere tid innebærer en psykoanalytisk tilnærming til selvmordet at man vender søkelyset mot forhold som aggresjon og destruktivitet, indre konflikter samt den manifeste og ubevisste meningen ved selvmordet (Østlie, 2018). Denne oppgaven befinner seg innen en psykoanalytisk forståelsesramme, og Terjes selvmord vil bli belyst gjennom å analysere det vi vet om hans tidlige relasjoner og hans intra-psykiske prosesser. En grunn til å vie selvmordet i romanen

oppmerksomhet er at Terje ville tilhørt en statistisk gruppe man særlig søker større kunnskap om, nemlig selvmord blant menn utenfor pasient-populasjoner.

Terje er på mange måter en ressurssterk mann, og tar (så vidt vi som lesere vet) livet av seg uten å ha oppsøkt hjelp for vanskene sine. Dette er tilfellet for en betydelig gruppe mennesker: ifølge Rasmussen og Dieserud (2018) tar 110 menn under 35 år livet sitt i Norge hvert år, og få har vært i kontakt med helsevesen i perioden før selvmordet. Videre, innen selvmordsforebygging er det et også et kjent problem at de identifiserte risikofaktorene har lav prediksjonsverdi – man vet lite om hva som fører til bevegelsen fra tanke til handling selv blant de som befinner seg i en risikogruppe. Innen forskningsfeltet fremheves det at den biomedisinske sykdomsmodellen kommer til kort, og at man må vende fokus mot kontekstuelle og relasjonelle faktorer i et livsløpsperspektiv dersom man ønsker å kunne forstå selvmord (Hjelmeland, Dieserud, Dyregrov, Knizek & Rasmussen, 2014). Flere av resultatene fra M. L. Rasmussens doktorgrad, hvis siktemål var en bedre forståelse for de underliggende psykologiske mekanismene ved «plutselige» selvmord blant unge menn utenfor pasientpopulasjoner (2013), er av relevans for denne oppgaven. Et av hovedfunnene var at selvmord virket å være knyttet til en svikt i den affektive reguleringen av selvtillit i møte med utfordringer knyttet til overgangen til voksenlivet. Svikt i denne reguleringen ble forstått i lys av utvikling av selvfølelse, i den forstand at individene så ut til å ha kompensert for en manglende opplevelse av egenverdi ved å utvikle en prestasjonsbasert selvtillit, noe som gjorde dem sårbare i møte med nederlag og avslag (Rasmussen, 2013, s. 32). En videre undersøkelse av utviklingshistorien til disse individene avdekket særlig tre utviklingsrelaterte vansker: «unsuccessful in becoming independent», «weakened competence to deal with shame» og «trapped in anger» (Rasmussen, 2013, s. 33).

Et annet sentralt funn er at antagelsen om at selvmord skyldes diagnostiserbar psykisk lidelse kan være et hinder i å forutse selvmord, i den forstand at fravær av diagnose reduserte sannsynligheten for at man oppfattet alvorret i situasjonen (Rasmussen og Dieserud, 2018). Dette kan også antyde at forståelsen av *hva slags* psykisk lidelse som kan ligge til grunn for selvmord er for snever. Tematikken i boken overlapper med viktige og aktuelle problemstillinger innen psykologien og i samfunnet: hvordan man kan bedre forstå de bakenforliggende prosessene ved selvmord, og i forlengelse av dette redusere forekomsten. Ved at vi i romanen følger Terje fra selvmordet og tilbake til barndommen, får vi innsyn i hans mentale fungering som voksen så vel som hans oppvekst og utviklingshistorie, altså de bakenforliggende kontekstuelle og relasjonelle forholdene i Terjes unike tilfelle, og i dette ligger også mulighetene for at romanen kan låne innsikt til forskningsfeltet.

2 Metode

I det følgende vil jeg gjøre rede for hvordan jeg har forholdt meg til materialet i denne oppgaven, nemlig gjennom hermeneutisk fortolkende metode med en psykoanalytisk tilnærming (I. Engelstad, 1985, s. 12). Som et bakteppe for de vitenskapsteoretiske og metodiske problemstillingene som reises i møtet mellom skjønnlitteratur og psykologi, vil jeg aller først adressere noen grunnleggende premisser ved den hermeneutiske metode som har vært av betydning i denne oppgaven. Jeg vil også drøfte noen implikasjoner av den psykoanalytiske tilnærmingen til hermeneutikken. Deretter vil jeg presentere noen refleksjoner rundt møtet mellom skjønnlitteratur og psykoanalyse generelt, og i denne oppgaven spesielt. Videre, da jeg også forholder meg til romankarakteren som et fiktivt kasus, vil jeg avslutningsvis løfte frem noen muligheter og begrensninger som ligger i dette.

2.1 Hermeneutikk, psykoanalyse og skjønnlitteratur

Meningsdannelse er kjernen i hermeneutikken, hvor en grunntanke er at delene og helheten må forstås i lys av hverandre, jamfør Heideggers (1927) «hermeneutiske sirkel» (i Gullestad, 1993). Dette innebærer en holdning om at man søker en forståelse av heller enn en forklaring på et fenomen. Ved at fortolkeren inngår i den hermeneutiske sirkel utgjør også mennesket og dets spesifikke kontekst samt deres forforståelse i møte med teksten en del av meningsdannelsesprosessen (Gullestad, 1993). Tolkningen blir fortolkning, noe som ligger til grunn for at hermeneutikk kan kritiseres for å føre til tolkningsrelativisme (Gullestad, 1993). Dette tangerer en annen relevant innvending, nemlig er hvorvidt mening kan sies å avdekkes eller å skapes. Disse forholdene knytter an til en omfattende filosofisk debatt, som nødvendigvis sprenger rammene for denne oppgaven. Likevel vil det være av betydning å være seg bevisst hvordan de nevnte utfordringene kan ha virket inn på min fortolkning av romanen som utgjør denne oppgavens tekst. En motvekt har vært å gå flere runder i den hermeneutiske sirkelen, det vil si å ta inn teksten på nytt og la forståelsen utvikle seg i den kontinuerlige gjensidige vurderingen av elementer og helhet. Det at jeg parallelt har fordypet meg videre i psykoanalytisk teori har også påvirket fortolkningsprosessen og den forforståelse jeg møtte verket med. I forlengelse av dette oppfatter jeg det også slik at nye forståelser har meldt seg underveis i hele prosessen, og at fortolkningen således fremdeles ikke kan sies å være «ferdig». Således opplever jeg også at teksten kan ha flere iboende

sannheter, og at enhver lesing vil innebære en utvelgelsesprosess som snevrer inn mot en subjektivt farget forståelse, som nødvendigvis er på bekostning av andre forståelser.

Hva bidrar så den psykoanalytiske tilnærmingen med i en hermeneutisk fortolkning? Et sentralt aspekt er hvilke aspekter ved materialet man forholder seg til: Habermas (1986, i Gullestad, 1993) fremhevet hvordan psykoanalytisk meningsdannelse også retter seg mot den latente mening – ubevisste intensjoner og skjulte meningssammenhenger, tekstens undertekst. Psykoanalytisk tolkning er altså å forstå som en *dybdehermeneutisk* disiplin. Videre, hva angår den skisserte motsetning mellom *forståelse* og *forklaring*, mener Gullestad (1993) at psykoanalytisk tolkning kan ansees som årsaksforklarende gjennom å avdekke de motiv som påvirker handlinger – motivet kan betraktes som en *psykologisk årsak* (s. 129).

Psykoanalysens vitenskapelige posisjon har vært gjenstand for omfattende debatt langsmed en dimensjon som spenner fra naturvitenskapelige årsaksforklaringer til åndsvitenskapenes meningsdannelse (Gullestad, 1993). Mange vil i dag enes om at hermeneutisk fortolkning har en sentral rolle i psykoanalytisk praksis, samtidig som psykoanalyse kan forstås som en egen disiplin med sine særegne kjennetegn (Stänicke, 2014). I møtet mellom litteratur og psykoanalyse er det tradisjonelt anvendelsen av psykoanalyse til en dybdehermeneutisk metode som ligger til grunn (Gullestad, 1985).

Å bringe sammen skjønnlitteratur og psykologi er intet nytt fenomen: ved at de begge beskjeftiger seg med utforskning av menneskesinnet følger det også at fagfeltene har noe å tilføre hverandre. Innen psykologien har det lenge vært tradisjon for psykologisk lesing av skjønnlitteratur – et velkjent eksempel er hvordan Freud gjenkjente fenomenene han observerte klinisk i litterære skikkelser, som ved ødipuskomplekset og Sofokles' kong Oidipus (Gullestad, 1985). Tilsvarende har man innen litteraturvitenskapen lenge benyttet seg av psykologisk teori for å gi ny meningsdybde til litterære tolkninger (Felman, 1977). Samtidig er ikke møtet mellom skjønnlitteratur og psykologi fri for konflikt – særlig er den psykoanalytiske lesing av skjønnlitteratur blitt problematisert. Dette handler særlig om i hvilken grad, og i så fall på hvilken måte, begreper fra psykoanalytisk behandling og tolkningspraksis kan overføres til litterære analyse (Engelstad, 1985). Den psykoanalytiske metode er utviklet for å brukes i dialog med pasienten hvor tolkningen kan valideres og utforskes videre, noe som ikke lar direkte overføre til møtet med en litterær tekst (Gullestad, 2012). En forståelse er derimot at den psykoanalytiske tolkningen av en litterær tekst kan valideres og prøves mot den øvrige teksten (F. Engelstad, 1985). Hva kjennetegner så psykoanalytisk lesing av skjønnlitteratur? Anvendt i litteraturanalytisk sammenheng, er det

ifølge Gullestad (1985) en dybdehermeneutisk metode som er «karakterisert ved at den søker den ubevisste mening, det være seg i et nevrotisk symptom, i en drøm eller i en litterær tekst» (s. 109). Søkelys vendes mot teksten indre meningsstrukturer, og et bidrag er altså at den psykoanalytiske tilnærmingen kan belyse elementer som i teksten som med andre tilnærminger kan bli stående som uløste gåter (Gullestad, 2012, s. 157). Den psykoanalytiske tilnærmingen er representert i spørsmålene man stiller seg i møte med teksten, og i måten man møter teksten på: I likhet med den metoden anvendt i terapirommet, vil en psykoanalytisk lesing innebære å møte materialet med en slags frittsvevende oppmerksomhet med åpenhet for alle tekstens elementer, det være seg symboler, form, brudd, manifeste hendelser så vel som latente understrømmer – og igjen vurdere hvordan helheten kan kaste lys over betydningen av disse elementene (Krøvel, 2016). Som i terapirommet vil lesingen preges av motoverføring som en kilde til informasjon i møte med teksten, men også en mulig «feilkilde» i den forstand at leserens reaksjoner vil legge føringer som kan snevre inn den videre forståelse av teksten. Dette bringer oss tilbake til hvordan tolkningen blir en *fortolkning*.

Jeg har altså systematisk nærlest teksten med analytiske spørsmål, men også med et åpent sinn, og med fokus på å avdekke mønstre i romanen og finne den indre meningssammenhengen gjennom romanens form og innhold. Da formålet med denne oppgaven er en dypere forståelse for motivene bak Terjes handlinger – å belyse det gåtefulle – vil en lesning som retter seg mot nettopp å avdekke underliggende dynamikk og skjulte meningssammenhenger være velegnet for å besvare oppgavens problemstillinger. Likeledes er psykoanalysens vektlegging av tidlige erfaringer og relasjoner også av betydning. For å unngå at teorien «tres» nedover romankarakteren har jeg benyttet meg av flere psykoanalytiske teorier som gjensidig kan illustrere aspekter ved kasuset. I tillegg har jeg underveis, i møte med materiale fra teksten som i mindre grad samsvarer med den utvalgte teorien, latt dette stimulere ny forståelse og inklusjon av flere teoretiske perspektiver. Videre vurderer jeg det som at romankarakteren også belyser teoriene, noe som indikerer at det den litterære teksten har fått stå frem med sitt. I et forsøk på å unngå reduksjonistisk lesning, og for å teste tolkningens validitet, vil jeg underveis vurdere mine analyser av Terjes psykologiske fungering og selvmord opp mot teksten som en helhet.

2.2 Terje som et fiktivt kasus

Den psykoanalytiske tilnærmingen i denne oppgaven omfatter også at jeg forholder meg til Terje som et kasus. Kasusstudier har en sentral plass innen psykoanalytisk tradisjon, særlig kjent er Freuds bruk av egne pasienter i utviklingen av sine teorier, sånn som «Lille Hans» (McLeod, 2010). Disse studiene har frembrakt kunnskap man i dag anser som grunnleggende innen psykologien. Denne oppgaven innebærer ingen fullstendig kasusstudie, men en kort drøfting av noen metodiske muligheter og begrensninger som melder seg ved denne tilnærmingen er likevel relevant (McLeod, 2010). For det første kan man via en kasustilnærming studere prosesser og hvordan disse utspiller seg over tid, samt konteksten de utspiller seg i. Videre kan man fange opp kompleksitet ved å ta hensyn til flere informasjonskilder, samt muligheten til å utforske interaksjonen mellom forskjellige prosesser eller faktorer. Man kan altså få tilgang på kvalitativ og fenomenologisk kunnskap. En begrensning ved en kasustilnærming er i hvilken grad funnene er generaliserbare, og dermed spørsmålet om hva kunnskapen man frembringer kan bidra med. Hva angår denne oppgaven vil jeg her innvende at det siktemålet med denne oppgaven er en dypere forståelse av kasuset i romanen. Hvorfor anvende nettopp Terje som et kasus? En særlig grunn er romankarakterens selvmord. Som nevnt innledningsvis man søker en bedre forståelse for relasjonelle og kontekstuelle forhold samt psykologiske mekanismer som ligger til grunn for selvmord (Hjelmeland et al., 2014). Det ligger også i selvmordets natur at det fenomenologisk er utfordrende å studere – som psykologspesialist Eivind-Normann Eide (2016) skriver i *Skjønnlitterære selvmord* er det «vanskelig å få tilgang til den andres sinn, til den smerte og det mørke de eventuelt bærer på, idet de er i ferd med å planlegge avslutningen på livet» (s. 10). Normann-Eide postulerer at skjønnlitteraturen kan være en god kilde til den andres sinn. Axelsen (2007) understreker også hvordan denne «innenfra-opplevelsen» i god skjønnlitteratur kan gi leseren tilgang til det som er usagt og komplisert (s. 16). Det «plutselige» selvmordet i kombinasjon med romanens form, hvor Terjes indre verden og hans livshistorie skisseres gjennom relasjoner, tilbyr altså en særegen mulighet til å danne seg noen hypoteser som hvilke psykologiske prosesser samt relasjonelle og kontekstuelle forhold som utspilte seg i hans tilfelle. Hvorvidt dette kan generaliseres videre og således ha kliniske og teoretiske implikasjoner, vil drøftes avslutningsvis i oppgaven.

3 Teori

En rød tråd i min utvelgelse av teori er betydningen av omsorgspersonens emosjonelle tilgjengelighet, noe som kan forstås som omsorgsgivers evne og vilje til å være tilgjengelig og respondere i henhold til barnets behov (Gullestad, 2001). Emosjonell tilgjengelighet innvirker på sentrale psykologiske prosesser som tilknytning, utvikling av mentaliseringsevne, prosessering av sorg og tap, og i separasjons-individuasjonsprosessen. Disse prosessene er ikke å forstå som isolerte, men som parallelle prosesser som i stor grad vil påvirke hverandre. Eksempelvis omfatter A. Green sin teori om den døde moren (1986) alle disse prosessene. Denne teorien er blitt tillagt hovedvekt i oppgaven, men suppleres og nyanseres med annen psykoanalytisk teori og objektrelasjonsteori. Utvelgelsen gjenspeiler også teori som jeg mener kan være relatert til og dermed belyse de psykologiske mekanismer og kvalitetene som er knyttet til Terjes psykologiske «fastlåsthet».

3.1 Betydningen av omsorgspersonens emosjonelle

tilgjengelighet for tilknytning og evne til mentalisering

Når og hvordan formes vi til de individene vi blir? I romanen stiller Terje seg stadig spørsmål rundt hvorfor han er som han er: «Når vart eg egentleg slik?» (s. 38). Man vet at både arv og miljø bidrar og interagerer i komplekse prosesser helt fra unnfangelser. For et barn utgjør omsorgsgiver i stor grad miljøet, og innen et objektrelasjonsperspektiv tillegges tidlige relasjoner og kvaliteten på disse interaksjonene særlig vekt (Killingmo, 1988; Fonagy, 2001). Grunnlaget for psykologisk og emosjonell utvikling legges her, blant gjennom internalisering av emosjonelle erfaringer med nære objekter (*objektrelasjoner*) og hvordan sentrale utviklingsoppgaver som separasjon-individuasjonsprosessen løses – erfaringene herfra vil forme i individets psykiske struktur og inngå i relasjonelle mønstre (Killingmo, 1988). Barnets tilgang til verden er gjennom den andre, og barnets tilgang til seg selv er i stor grad gjennom den andre. Heinz Kohut forstod dette som at barnet gjennom å speile seg i «the gleam in the mother's eye» kan oppfatte seg selv som et eget individ, noe som stimulerer barnets utvikling av et eget selv (Kohut 1971, i Gullestad & Killingmo, 2013). Dette bidrar også til utviklingen av barnets selvfølelse: gjennom å få foreldrenes beundring og anerkjennelse tilbake, får barnet et signal om at det kan bli elsket som seg selv og føle kjærlighet til seg selv (Kohut, 1971, i Killingmo, 1988). I møte med omsorgsgiver og andre viktige objekter kan individet få møtt grunnleggende relasjonelle behov for trygghet,

selvbekreftelse og tilhørighet (Gullestad & Killingmo, 2013). Kvaliteten ved måten barnet møtes på av omsorgspersonen, da primært mor, er følgelig av stor betydning for den videre utviklingen. Dette reflekteres i de mange teoriene om den utviklingsfremmende funksjonen mor kan ha, slik som «holding» (Winnicott, 1965) og «containing» (Bion, 1970, i Landmark & Stänicke, 2016). Gjennomgående i disse begrepene er et underliggende premiss om at mor er emosjonelt tilgjengelig. Nødvendigheten av den faseadekvate responsen understrekes også av Bjørn Killingmo (1989) i artikkelen *Conflict and deficit*, et sentralt bidrag innen forståelsen av psykopatologi: “The pathogenic contribution of the environment is not primarily moral condemnation opposing the child’s drive wishes. Rather, it is a question of failure, the object not being emotionally responsive in a phase-adequate way to the developmental needs of the child.” (Killingmo, 1989, s. 65). Killingmo peker her mot emosjonell utilgjengelighet som et særlig skadelig bidrag fra barnets miljø, i form av «passive traumer» (s. 65) som fører til skader i den tidlige psykiske strukturen – mangelpatologi, som kan kjennetegnes ved “failures such as defective self-structure, lack of object constancy, identity diffusion, splitting and lack of capacity for emotional relating to objects (Kernberg, 1975), that is to say that the very development of the ego structure has been damaged.” (Killingmo, 1989, s. 65). Betingelser ved omsorgsmiljøet er altså sentralt både for at normale utviklingsprosesser skal kunne utspille seg, og for utviklingen av psykopatologi.

Stimulert av medfødte disposisjoner vil det dannes et affektivt bånd mellom barn og omsorgsgiver – et tilknytningsbånd. Barnets behov for trygghet tenkes primært å bli møtt gjennom den emosjonelle tilknytningen til omsorgsgiver – hvor barnet kan oppleve en base å utforske verden fra og en trygg havn å vende tilbake til (Bowlby, 1973, i Fonagy, 2001). Tilknytningsbåndet muliggjør også andre psykologiske utviklingsprosesser, som tilegnelsen av mentaliseringsevne (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2004). Mentalisering, å kunne gi følelser og tilstander en mental representasjon og derigjennom gi mening til egne og andres tilstander og adferd, er en sentral psykologisk evne som i stor grad utvikles i barnets møte med sine tidlige objektreasjoner gjennom speiling. Barnet kan oppleve sin egen indre tilstand som forskjellig fra den andres, sitt eget sinn som separat fra andres, og det kan oppleve å gi mening til det som skjer i eget og etter hvert andres sinn. Det er særlig to forhold ved speilingen som er av betydning, nemlig at den er *kongruent* med barnets følelse, og at den er *markert* – omsorgspersonen berøres, men overveldes ikke av barnets følelse, noe som kommuniserer at følelsen er utholdelig (Fonagy et al., 2004). De speilede tilstandene internaliseres i barnet selvorganisering, og dette legger føringer for hvordan barnet gir

mening til egne og andres tilstander (Fonagy et al., 2004). Dersom speilingen ikke er markert eller kongruent, eksempelvis om omsorgspersonens affektuttrykk ikke samsvarer med barnets, vil barnet få en forvrent representasjon av den opprinnelige følelsen. Mentalisering er også sentralt for utviklingen og opplevelsen av et *selv* og en forståelse for seg selv som aktør i eget liv. Skårderud (2012) poengterer hvordan «meeting of minds» legger grunnlag for gode relasjoner, hvor man føler seg verdsatt, bekreftet og at den andre er i ens sinn – det motsatte av å være alene og psykisk isolert. Fonagy m. fl. (2004) trekker frem at en presis opplevelse av egne og andres indre tilstander vil fremme trygg tilknytning, noe som igjen bidrar til at man bedre tåler motgang, tap, traumer og vanskelige følelser uten å henfalle til fryktreaksjoner som fight-flight-freeze, eller til destruktiv eller selvdestruktiv adferd. Dette kan også knyttes til hvordan man forstår egoets avtrapning: hvorvidt ego blir overrumplet i møte med angstfremkallende situasjoner slik at det blir en alt-eller-intet-karakter over individets forsvar og fungering, eller om forsvaret kan nedtrappes gradvis (Killingmo, 1980, s.75).

En trygg tilknytning innebærer at barnet har en mental representasjon av omsorgspersonen som emosjonelt tilgjengelig når behovet melder seg (Fonagy et al., 2004). Om dette ikke er tilfellet, vil man forstå tilknytningen som utrygg, som når barnets indre representasjon er at omsorgsgiver kun i varierende grad er tilgjengelig, eller responderer på ikke-faseadekvate måter. Dette vil påvirke barnets kapasitet til å ta innover seg og utforske både sin indre og ytre verden, blant annet kan det blir viktigere å lese og forsøke å forstå omsorgspersonen, og den refleksive funksjonen vendes mot objektet på bekostning av mentalisering rundt egen indre tilstand (Fonagy et al., 2004). En slik årvåkenhet mot å lese omsorgspersonens adferd kjennetegner barn med desorganiserte tilknytningsmønstre (Fonagy et al., 2004). Slike barn kan være sensitivert mot omsorgspersonens indre tilstander og således utvikle mentaliserende ferdigheter, men de vil i mindre grad bidra til barnets selvorganisering. I slike tilfeller vil også mentaliseringen ofte være drevet av at barnet forsøker å avgjøre om omsorgspersonen tilstand utgjør en trussel mot eget selv (Fonagy et al., 2004). Av betydning for kvaliteten på tilknytningen er både egenskaper ved barnet og egenskaper ved omsorgsgiver, slik som emosjonell tilgjengelighet, sensitivitet for barnets signaler og evnen til å respondere adekvat på disse signalene. I følge Fonagy (2001) ser det ut til at egenskaper ved omsorgsgiver spiller en større rolle enn barnets medfødte disposisjoner.

I hvilken grad barnet utvikler evnen til å representere affekt og intensjoner mentalt vil altså avhenge av hvordan barnets følelser blir speilet av omsorgsgiver, og i hvilken grad barnet «finner igjen seg selv» og sitt eget sinn i den andre. Hva om barnet så ikke finner igjen

seg selv i omsorgsgiverens ansikt? Winnicott (1967) sin forståelse av dette var at barnet da heller finner morens ansikt, og da internaliserer hennes tilstand i stedet (referert i Fonagy et al., 2004). Dette legger føringer hvorved barnet tilpasser seg omsorgsgivers premisser heller enn motsatt, og et forsøk på mestring av og tilpasning til denne situasjonen kan være at barnet trer frem med et «falskt selv»: «The False Self has one positive and very important function: to hide the True Self, which it does by compliance with the environmental demands» (Winnicott, 1965, s. 146-147). I hvilken grad det falske selv eksisterer på bekostning av det sanne selvet vil variere, men tilpasningen representerer likefremt en forstyrrelse av selvorganiseringen og utviklingen av et sant, autentisk selv. Barnets reaksjoner til mors emosjonell utilgjengelighet som følge av depresjon har også blitt utforsket eksperimentelt. Blant annet viste Tronick m. fl. (1975, i Landmark og Stänicke, 2016) gjennom «still face»-eksperimentet hvordan spedbarn som utsettes for at morens ansikt er uttrykksløst og at hun ikke responderer på barnets kommunikasjon, vil reagere med desperate forsøk på å få kontakt med moren og å vekke hennes interesse. Eksperimentet viste altså de umiddelbare reaksjonene og tilpasningsforsøkene til barnet. Dersom situasjonen vedvarer vil barnet måtte forsøke andre tilpasningsstrategier. Ikke minst vil barnet måtte tilpasse seg til det faktum at morsobjektet har endret seg, og aspekter ved relasjonen – morens varme kjærlighet – er tapt. Dette representerer en særegen form for tap og sorg for et barn, og det er en slik tapsopplevelse Greens teori om den døde moren omhandler. For å belyse denne kompliserte tapsopplevelsen, ser jeg det relevant å først belyse noen aspekter ved sorgprosess generelt og rollen sorg spiller i barnets psykologiske utvikling.

3.1.1 Betydningen av sorgprosesser for mentaliseringsevne

Barnets møte med tap og sorg er også en sentral utviklingspsykologisk prosess hva angår evnen til å mentalisere, og i denne forbindelse er Melanie Kleins begrep symbolisering sentralt: hvordan barnet går fra å erfare noe konkret og kroppslig til at det kan eksistere som en psykisk representasjon (Klein 1930, i Landmark & Stänicke, 2016). Tap av et elsket objekt gir barnet mulighet til å erfare å gi slipp på objektet, og erfare at det tapte kan gjenoppstå som en indre representasjon, et minne om personen. Slike indre representasjoner bidrar til å skape en meningsfylt indre verden og sunn psykologisk utvikling, (Fonagy et al., 2004; Aalen, 1997). Språkets rolle i prosesseringen av tap fremheves av blant annet Kristeva (1987), ved at det tapte objektet kan representeres også gjennom ord: «ord istedenfor bryst, ikke tåteflaske istedenfor bryst» (Kristeva 1987, i Aalen, 1997, s. 50). Språket muliggjør dermed en helende

sorgprosess hos barnet, noe som igjen stimulerer utviklingen av barnets evne til språklig symbolisering og representasjon av affekt. Kristeva sine opprinnelige melankoliteorier, som var basert på tapserfaringer knyttet til den tidlige morsrelasjonen, bidrar i forståelsen av hvordan sorg kan sette spor i språket. Slike uerkjente erfaringer vil ifølge Kristeva være: «unndratt mental representasjon og ikke finnes tilgjengelig verken for tanke eller språk, likevel bærer vi dem med oss i form av stemning, affekter og ordløse fornemmelser» (Kristeva 1987, i Madsen, 2012, s. 73). Det finnes ikke ord for hva som har skjedd, erfaringene fester seg som noe taust og lite meningsbærende, som kan komme til uttrykk gjennom diffuse stemninger og fornemmelser. Uten en affektiv resonans fra den indre verden, vil også språket miste sin vitalitet. Madsen omtaler det påfølgende måte: «Det inntrener en slags paralysing av talen, en stumhet. Det er som om språket er innhentet av en uutsigelig tyngde eller tomhet som stilner den kommunikative strømmen.» (Madsen, 2012, s. 81).

Sorg kan forstås som en sunn reaksjon på et tap, hvor individet kan bearbeide tapsopplevelsen og legge den bak seg gjennom symbolisering. Samtidig er sorg et komplekst fenomen – i *Processes of mourning* (1961) understreker Bowlby hvordan sorg igangsetter reaksjoner som også ofte er i konflikt med hverandre: «Loss of loved object [sic.] gives rise not only to an intensified desire for reunion but to hatred of the object, and, later, to detachment from it; it gives rise not only to a cry for help, but to a rejection of those who respond to it.» (s. 323). Ønsket om å gjenforenes med objektet kan eksistere side om side med hat mot objektet, og i verste fall føre til *detachment* – en emosjonell frakobling fra objektet tross objektets nærvær, og at barnet slutter å søke mot samspill med andre. De patologiske reaksjonene og de uforløste sorgprosessene som kan følge etter tap ble tidlig beskrevet av Freud i artikkelen *Sorg og melankoli* (1917), og hans forståelse er fremdeles sentral i dette henseendet. Hva angår sorg trekker Freud frem hvordan vissheten om at det elskede objektet er ikke lenger eksisterer fordrer en libidinøs tilbaketrekning fra objektet, og at denne prosessen vil kreve tid og psykisk energi, men etterlate ego «free and uninhibited again» (s. 245). Melankoli brukes her om en patologisk form for sorg hvor denne forløsningen av ego uteblir. Melankoli kan resultere fra et tap som personen ikke er i stand til å identifisere eller forstå på et bevisst nivå. Ofte kan dette skyldes at objektet fortsatt eksisterer, men er tapt som et kjærlighetsobjekt – og følgelig at det ikke er tydelig for individet hva de har tapt, eller i visse tilfeller at de har tapt noe. Ved sorg vil ego være absorbert i bearbeidelsesprosessen den libidinøse tilbaketrekningen innebærer, og den indre prosessen er ifølge Freud tilsvarende ved melankoli. En avgjørende forskjell er derimot at det for den melankolske vil være mindre bevisst tilgjengelig hva som absorberer ham og fører til tristhet og tap av interesse – det kan

ikke kobles til et bevisst ytre tap og gis mening til. Freud trekker også frem hvordan tilstanden ved melankoli er befengt med selvanklager, men at handler om «reproaches against a loved object which have been shifted away from it on to the patient's own ego.» (Freud, 1917, s. 248). Dette er altså anklager som egentlig er rettet mot et tappt ytre objekt for at man har blitt forlatt, men som individet ikke bevisst kan erkjenne eller har tilgang til, og aggresjonen rettes dermed mot innover mot selvet. Selvanklagene bidrar også til at den tapte relasjonen bevares – og fungerer som en måte å forhindre erkjennelsen av separasjon og tap. I dette ligger også identifikasjonen med det tapte objektet, som ifølge Bowlby (1961) er sentral innen psykoanalytisk forståelse av sorg. Det at aggresjonen vendes innover kan på sikt medføre en «utarming» av selvet, noe som i sin mest drastiske form er slik man forstår selvmordet innen psykoanalytisk teori.

Freud beskrev altså melankoli som en forstyrret sorgprosess, hvor det patologiske blant annet handler om manglende kjennskap til hva man har tappt da dette hindrer symboliseringen og bearbeidingen av sorgen. I artikkelen «... *denne tomhetens smerte. Om sorg og melankoli*» utdyper og nyanserer Tonya Sue Madsen (2012) både opplevelsen og mulige konsekvenser av melankolien:

[...] den melankolske sorgen, som igangsetter en annen prosess preget av tilstivning og fragmentering. I en slik sorgprosess vil sammenheng oppløses og mening forsvinne, og kanskje kan vi kalle dette for en sorgprosess i dødsdriftens, Thanatos', grep. Livets selvfølgelige kontinuitet brytes opp, man faller ut av tiden og blir stående overfor en truende, smertefull og meningstappet diskontinuitet. (Madsen, 2012, s. 71)

Madsen skildrer her en melankolsk tilstand som ikke er preget av mørke, harme og tungsinn, men heller en hvor tilværelsen fragmenteres, tappes for mening og kjennetegnes av en indre tomhet. Dette peker mot at tapserfaringer kan resultere i forskjellige tilstander, og dette må også tenkes å gjelde for barn. Gitt at symboliseringsevnen hos barnet ikke er ferdig utviklet, står barnet i fare for at tapet fører til en slik tom og uforståelig tilstand. Det blir altså tydelig at barn som rammes av tapserfaringer vil være avhengige av at disse blir representert og symbolisert for å kunne bli bearbeidet.

Barnets møte med tap av et objekt er altså et møte hvor mye står på spill: både hvordan situasjonen løses der og da, og hvordan dette legger føringer for senere utvikling og tilstander. Tilgang til en emosjonelt tilgjengelig omsorgsperson som kan gi mening til og symbolisere tapet vil være avgjørende, og fravær av dette tilsvarende problematisk. Psykoanalytikerens André Green har i sin teori om den døde moren utforsket et slikt scenario,

hvor tapsopplevelsen dreier seg om den emosjonelle tilbaketrekningen til en mor som fremdeles er fysisk tilstede, og hvordan dette skaper en særlig problematisk sorgprosess.

3.1.2 André Green og «the Dead Mother Complex» (1986)

«Den døde moren» er å forstå som en mor/omsorgsperson som er fysisk tilstede for barnet, men som av ulike grunner, eksempelvis pga. depresjon, mister sin vitalitet og ikke evner å respondere emosjonelt adekvat overfor barnet. Dette utgjør en psykologisk katastrofe for barnets emosjonelle utvikling: for det første forsvinner barnets hovedkilde til trygghet, kjærlighet og hjelp til fortolkning av ytre hendelser. Moren er fysisk tilstede, men den mentale og emosjonelle kvaliteten på omsorgen endres, uten at tapet dette innebærer bekreftes gjennom ytre tegn som kan hjelpe barnet å forstå hva som har hendt. For det andre vil barnet kunne oppfatte morens tilbaketrekning som et resultat av sine handlinger, eller forstå det som at barnets kjærlighet har destruktive krefter i seg – barnet har selv forårsaket katastrofen eller «drept» moren, og kan ubevisst tilskrive seg selv skyld og ansvar for å gi mening til den uforklarlige situasjonen som har inntruffet. Hvordan dette utvikler seg videre vil også bli påvirket av hvilken rolle far har i situasjonen. Green (1986) skisserer flere scenarier, eksempelvis kan barnet oppfatte morens tilbaketrekning som at hun investerer sin kjærlighet i faren i stedet for barnet selv, hvorved faren også blir en trussel for barnet. Barnet kan også søke mot faren som en redning fra den tilbaketrunkne moren. Green (1986) mener at tilfellet oftest er at faren ikke oppfatter situasjonen som utspiller seg i mor-barn-dyaden: «thus the subject is caught between a dead mother and an inaccessible father» (Green, 1986, s. 150). For å reparere situasjonen vil barnet forsøke å emosjonelt gjenopplive moren med kjærlighet og interesse, et løsningsforsøk som vanligvis ikke vil nå gjennom og dermed heller forsterke barnets følelse av avmakt («the measure of his impotence») i møte med hendelsene. Green ser for seg at to andre intrapsyriske forsvar vil utløses som følge av dette (Green, 1986, s. 150). På den ene siden skjer en affektiv og representativ «de-kateksis»² eller en *avinvestering* med morsobjektet: Barnet har erfart at overinvesteringen for å vekke henne til live var fånyttet, følgelig skjer en reverseringsprosess hvor barnet trekker seg tilbake fra moren affektivt, analogt til Bowlbys begrep om detachment (1961). Green beskriver det som et psykisk mord, men et mord uten hat da barnet oppfatter at hatet ville skade den nedstemte moren enda mer. Moren «fryses ned» i en mental indre krypt: slik kan

² Killingmo (1980) definerer dette på følgende måte: «Kateksis: (Gresk=besettelse) Refererer til den mengde psykisk energi som investeres i mentale representasjoner av personer eller ting» (s. 363)

hun bevares representativt som et objekt i individets psyke, så å si levende begravet, og Green poengterer at denne prosessen skjer utenfor individets bevissthet (Green, 1986, s. 156). Dette har særlig to viktige konsekvenser: for det første vil separasjonsprosessen fra mor forhindres fordi hun nå på ett nivå er blitt en del av barnets indre psyke. For det andre vil ikke barnet få en bevisst opplevelse av å ha mistet moren, og dermed ikke kunne sørge over og prosessere tapet.

Den andre forsvarsmekanismen innebærer at det skjer en *ubevisst identifikasjon* med den «døde» moren. Identifikasjonen kan fylle det plutselige tomrommet morsobjektet har etterlatt seg, og gjennom å identifisere seg med moren kan aspekter ved det gode objektet bevares, slik at morsobjektet til dels kan fortsette å eksistere og tjene sine formål. Dette kan ifølge Green ta en mimetisk eller hermende form – en måte å bevare det tapte objektet er å *bli til objektet*, noe som hemmer utviklingen av barnets eget selv. Aggresjonen og hatet mot morsobjektet for at man har blitt forlatt kan også via identifikasjonen få utløp ved at individet retter dette innover mot seg selv.

Hva med meningstapet morens tilbaketrekking medfører? Man kan tenke seg at barnet på sikt vil måtte finne et annet svar på dette enn å selv ta på seg skylden for morens tilbaketrekning, da det å bevisst ta på seg ansvaret for dette ville være uutholdelig – Green mener at faren derfor kan bli tildelt rollen som syndebukk, en som aggresjonen kan rettes mot. Green skriver også at meningstapet på sikt vil legge grunnlag for et sekundært hat, som kan få utløp gjennom sadisme og hevnsøken. Hva angår det erotikk skriver Green at individet kan søke «auto-erotic excitation», en tendens til søken etter seksuell tilfredsstillelse i seg selv hvor behovet for ømhet og nærhet er underordnet eller fraværende: «organ pleasure at the limit, without tenderness» (Green, 1986, s. 152). Barnets søken etter en forklaring på det uforståelige vil også strukturere og stimulere den tidlige utviklingen av egoets intellekt og fantasi, og føre til en slags «tvang» til å tenke, leke og fantasere. «Performance and auto-reparation go hand in hand to coincide with the same goal: the preservation of a capacity to surmount the dismay over the loss of the breast, by the creation of a patched breast, a piece of cognitive fabric» (Green, 1986, s. 152). Tomrommet etter moren vil altså kunne kompenseres for gjennom kreativitet eller intellekt, noe som ifølge Green også vil kjennetegne disse individene som voksne.

Green skriver at tilpasningene skissert over vitner om forsøkene på å mestre en traumatisk situasjon. Han postulerer likevel at individet vil forbli sårbart på særlig ett område, nemlig det relasjonelle: «The sublimations reveal their incapacity to play a stabilizing role in the psychical economy, because the subject remains vulnerable on a particular point, which is

love life» (Green, 1986, s. 153). Å være i en nær relasjon blir ifølge Green umulig, fordi individet ikke innehar de nødvendige kateksene til å etablere et dypt og langvarig forhold med andre. I møte med andre kjærlighetsobjekter vil representasjonen av den levende begravde moren reaktiveres: «In all, the subject's objects remain constantly at the limit of the ego, not wholly within, and not quite without. And with good reason, for the place is occupied, in its centre, by the dead mother» (Green, 1986, s. 154). Green betoner her hvordan individet vil befinne seg en slags mellomposisjon i møte med andre objekter, tilsynelatende i relasjonen, mens kvaliteten på kontakten kan være så som så. Som en følge av at prosessene skissert utspiller seg underbevisst, vil individet tro at kjærlighetsevnen er intakt, mens den i realiteten fremdeles er bundet til den døde moren – gjemt vekk i «the oubliettes³ of primary repression» (Green, 1986, s. 156). Konsekvensene vil derimot spille seg ut i individets liv, og individet vil oppleve å komme til kort og at kjærlighetsrelasjonen mister sin appell, også det seksuelle aspektet. For å unnsnippe den ubehagelige opplevelsen dette innebærer, vil individet ifølge Green søke mot autonomi og mot ensomhet (Green, 1986, s. 156). Individet blir således dømt til selvtilstrekkelighet og ensomhet, dømt til å føle seg frakoblet. Ifølge Green vil disse individene altså lenge leve et tilsynelatende velfungerende og givende liv, men kun for en tid: «The repetition of conflicts contributes to turning two essential sectors of life, love and work, into failure: professional life, even when profoundly absorbing, becomes disappointing, and marital relations leads to profound disturbances in love, sexuality and affective communication.» (Green, 1986, s. 157). Hva angår foreldrerollen skriver Green at denne gjerne blir «hyperinvestert», og ofte narsissistisk motivert i form av et ønske om at barnet skal realisere og nå målene individet selv mislyktes i å nå. Et siste aspekt ved den psykiske fungeringen som Green mener kjennetegner disse individene, er at virkeligheten brukes som et forsvar, som om individet tviholder på det som oppfattes ekte og «untouched by any projection» (Green, 1986, s. 157). Skillet mellom fantasi og virkelighet kan bli uklart, og følgelig må disse holdes tydelig adskilt: «Fantasy must only be fantasy, which means that one witnesses, at the limit, the negation of psychical reality.» (Green, 1986, s. 158).

Den døde morens gjenopptreden i individets sinn vil altså kunne få de kompensatoriske tilpasningsstrategiene til å bryte sammen, og dette medfører også tilbakekomsten av «den umulige sorgen» som aldri har blitt prosessert (Aalen, 1997). Aalen omtaler det som at det er «ikke slik at den døde morens gjenoppstandelse gjør at noe

³ *Oubliette* kan på engelsk defineres som «noun: a secret dungeon with access only through a trapdoor in its ceiling» (New Oxford American Dictionary)

sorgtungt, vondt, men kjent dukker opp i relasjonen, det er tvertom noe uforståelig, dødt, *taust*, noe som *ikke* vekker meningsbærende minner som griper inn i de relasjoner man forsøker å etablere» (Aalen, 1997, s. 56). Green omtaler dette som en hvit eller tom depresjon (*blanc*), en fraværdepresjon som kan skjules bak et sekundært hat (Green, 1986, s. 146). Den psykiske smerten dette medfører hemmer ifølge Green evnen til både å elske og å hate, å finne glede og å tenke – individet føler seg fremmedgjort fra seg selv og fanget av den uløste separasjonen fra morsobjektet. Hvordan kan man så komme fri fra denne posisjonen? Å erfare og sørge over tapet gjennom en sorgprosess hvor de psykiske bindingene løsner opp vanskeliggjøres av den vedvarende bindingen til det tapte objektet – i «Det uforståelige barnet» skriver Landmark og Stänicke (2016) at Freud og Green forstår det å gi slipp på det tapte objektet som en kamp på liv og død, fordi behovet for å bevare objektet blir så sterkt, samtidig som bindingen til det tapte objektet på sikt vil utarme selvet. Videre har barnet et sterkt behov for å bevare et godt bilde av sin primære omsorgsgiver (Fairbairn, 1952/1986, i Landmark & Stänicke, 2016). Green gir noen oppsummerende betraktninger rundt den fastlåste og kompliserte sorgen barnet rammes av:

We watch the failures of the experience of individuation separation (Mahler) where the juvenile ego, instead of constituting the receptacle of cathexis to come, after separation, relentlessly endeavors to retain the primary object and relive, repetitively, its loss, which on the level of the primary ego (which is melded with the object) gives rise to the feeling of narcissistic depletion, expressed phenomenologically by the sentiment of emptiness, so characteristic of depression, which is always the result of a narcissistic wound experienced on the level of the ego. (Green, 1986, s. 167).

I lys av oppgavens problemstilling og for å videre forstå implikasjonene av tilstanden Green beskriver, er det hensiktsmessig å belyse aspekter ved Margaret Mahlers teori om separasjon-individuasjon (1970). I forlengelse av dette er også begrepet autonomi av relevans.

3.2 Om autonomi og separasjon-individuasjonsprosessen

Spørsmålet om autonomi og avhengighet er en grunnstein i psykoanalysen (Killingmo, 1980), og bringer sammen to av teoriens premisser som står i et spenningsforhold til hverandre: forestillingen om ubevisste drivkrefter på den ene siden, og på den andre siden frigjøring gjennom innsikt ved at individet kan bli bevisst repetitive mønstre og dermed bryte ut av disse (Gullestad, 1992). Autonomi ansees som et sentralt utviklingsmål i et menneskes liv, men innholdet i begrepet varierer avhengig av teoretisk innfallsvinkel. Innen et

relasjonsperspektiv kobles begrepet mot selvbestemmelse og psykisk adskilthet i møte med andre (Gullestad, 1992). En sentral bidragsyter her er Erik Erikson, som koblet utvikling av «autonomous will» med den utviklingsoppgaven knyttet til den anale fasens krise: økt muskulær kontroll gir barnet mulighet til å *selv bestemme* om det skal holde tilbake eller eliminere – *retention* eller *elimination* (Erikson, 1968, i Gullestad, 1992). Dette legger et tidlig grunnlag for selvkontroll, og derigjennom et skille mellom og en visshet om *hvem* som skal bestemme – barnet eller den voksne. I hvilken grad barnet utvikler en grunnleggende følelse av autonomi, vil ifølge Erikson avhenge av omgivelsenes respons – blant annet understreker han at manglende støtte fra omsorgspersonene enten kan føre til regresjon og at barnet gir opp i forsøket på selvhevdelse, eller at det i motsatt fall kan føre til «falsk progresjon og forsert selvstendighet» (Erikson, 1950, i Gullestad, 1992, s. 77).

Margaret Mahlers teori om separasjons- og individuasjonsprosessen er også et sentralt bidrag til forståelsen av autonomibegrepet (Mahler et al., 1975, i Gullestad, 1992). Gjennom en intrapsykisk strukturaliseringsprosess kan barnet danne en selvrepresentasjon av seg selv som er differensiert fra de indre objektrepresentasjonene (Mahler, Bergman & Pine, 1975, s. 63). Det symbiotiske båndet til mor kan løses opp, mor kan oppfattes som en annen og eksistere som en stabil indre representasjon i barnet uavhengig av objektets nærvær eller svingninger i barnets behov (*objektkonstans*), og barnet kan begynne å oppfatte seg som et eget individ. Separasjon og individuasjon er ikke identiske prosesser, men heller parallelle prosesser som gjensidig kan påvirke hverandre. Adferdsmessig kan individuasjon-separasjonsprosessen komme til uttrykk blant annet gjennom at barnet protesterer mot mor, distanserer seg og forsvarer seg, samt vender oppmerksomhet ut mot verden. Også her er tilstedeværelse av en emosjonelt tilgjengelig omsorgsperson som møter barnet på en utviklingsfremmende måte være helt avgjørende for at barnet skal lykkes i utviklingsprosessen. Det utviklingsfremmende innebærer blant annet at omgivelsene signaliserer at separasjon er trygt: «... helping them [the infants] move away, that is, by giving them a gentle or perhaps a less gentle push» (Mahler et al., 1975, s. 73). Det er dette Mahler betegner som individets psykologiske fødsel – å utvikle et psykologisk adskilt seg (Gullestad, 1992). Samtidig kobler Mahler som sagt også autonomi til det relasjonelle, for eksempel her: «autonomy is defended by the «No» as well as by the increased aggression and negativism of the anal phase» (Mahler et al., 1975, s. 77-78). Individuasjon-separasjonsprosessen omfatter altså i tillegg utvikling av evnen til å sette interpersonlige grenser, og i forlengelse av dette hvordan kunne avgrense seg selv i møte med andre.

4 Analyse

Jeg vil under presentere og analysere de temaene jeg opplever som særlig sentrale for å kunne besvare spørsmålene som ble reist innledningsvis og som utgjør oppgavens problemstillinger: for det første, hvordan beskrivelsene av Terjes nære relasjoner, spesielt relasjonen til mor, kan bidra til vår forståelse av hans psykologiske «fastlåste» fungering som voksen? For det andre, kan Terjes selvmord forstås som et forsøk på frigjøring fra hans opplevelse av slik «psykisk fastlåsthet»?

For å besvare problemstillingene vil jeg benytte meg av teorier fra psykoanalytisk tradisjon, særlig objektrelasjonsteori og André Green sin teori om den døde moren, og følgelig vil de tidlige relasjonene til Terje vies mest oppmerksomhet. Videre, da jeg mener at å forstå Terjes «psykologiske fastlåsthet» vil kunne gi nøkler til å forstå hans selvmord, vil dette være gjennomgående og vies særlig fokus i temaene jeg analyserer: hvordan fastlåstheten utspiller seg i forskjellige relasjoner og hvordan dette kan bidra i forståelsen av Terjes psykologiske fungering. I det følgende vil jeg altså ta for meg beskrivelsene av de nære relasjonene i Terjes liv, fra barndommen og frem mot hans selvmord, slik at leseren av oppgaven også kan få et inntrykk av hvordan disse relasjonene har utviklet seg og dermed kunne ha formet Terje over tid. Jeg vil først analysere Terjes barndom og relasjonene til mor og far. Deretter vil jeg ta for meg Terjes psykologiske fungering som voksen og nære relasjoner og frem mot selvmordet. Videre vil jeg ta for meg sider ved Terjes form og væremåte, samt sider ved hans indre verden, med særlig fokus på betydningen av naturen. Disse to siste temaene mener jeg kan kaste ytterligere lys over Terjes fungering fra et overordnet perspektiv. Underveis vil jeg benytte meg av teorien presentert i kapittel 3, i den hensikt å gjøre en løpende kobling mellom materiale fra romanen og teori. Jeg vil til slutt sammenfatte hovedfunnene fra analysen, for så å diskutere disse videre i kapittel 5.

4.1 Terjes tidlige relasjoner

“-Skal eg røre? sa eg, eg sa det sjølv om eg visste at ein ikkje trong å røre i vatn som koker opp, eg sa det berre fordi mamma likte å gi meg svaret på ting eg lurte på.” (s. 310)

Sammendraget av romanen formidlet at Terjes oppvekst var preget av morens alkoholmisbruk og psykiske vansker. Som barn Terje befinner seg ofte i situasjoner hvor

husfreden er truet, som i episoden under, hvor moren er i konflikt med storesøsteren Anita. Terje, her rundt ti år gammel, oppfatter at noe er galt og at moren er lei seg, og forsøker å foreta seg noe for å snu situasjonen:

Eg såg ned i golvet, og eg såg inn i veggen, og eg såg ned i golvet igjen, og dette greidde eg ikkje å høre på, eg må stoppe det, tenkte eg, men eg stod der berre, og mamma gret og gret, og det blødde og blødde i meg, og eg såg ned i golvet og eg såg inn i døra framfor meg, døra med det gulgrøne ruglete glaset som det ikkje gjekk an å sjå gjennom, og så snudde eg, gjekk ut på trappa og ringde på dørklokka, for om eg ringte på dørklokka, ville dei tru at det kom besøk, og når det kom besøk, brukte dei alltid å ta seg saman og bli vennar igjen. (s. 268)

Terjes uro og ubehag blir hverken sett eller rommet av moren i denne situasjonen, som virker å være absorbert i egen tristhet. Hennes følelser tar all plass, og det kan virke som om Terje internaliserer morens tilstand – hennes gråt gir ham en følelse av å blø innvendig. Terjes sensitivitet for morens tilstand kan peke mot en utrygg tilknytning i bunn, hvor han heller enn å bli regulert av og finne sin egen tilstand speilet tilbake fra moren, har måttet bruke sin mentaliseringskapasitet til å gi mening til hennes tilstand (Fonagy et al., 2004). Moren hjelper ikke Terje å regulere følelsen av uro – det er heller han som desperat forsøker å finne en måte å løse situasjonen på for å lindre morens og dermed også sin egen smerte. Omsorgen Terje gir mor er antakelig et uttrykk for en forstruktet tilpasning hvor Terje forsøker å regulere mors følelser, heller enn motsatt. Dette vitner om en rollereversering.

Dette inntrykket av Terjes fungering som barn og av en dysfunksjonell dynamikk i familien understøttes gjennom flere episoder beskrevet i romanen. Ofte synes dette å handle om morens reduserte evne til å ta ansvar for og å gi plass til barna sine behov. En sentral episode finner sted tidsmessig rett før faren forlater familien, Terje er her åtte år gammel, og foranledningen er at han og faren har malt et soverom sammen. Det er midt på dagen og moren sitter i stuen i morgenkåpen, og ber Terje om å komme til henne for tredje gang:

- Kom da, sa mamma, ho sette frå seg koppen med eit drønn, og eg begynte å gå mot henne, eg ville ikkje, men eg fekk ikkje til å seie nei, ikkje når ho la hovudet på skeive og såg på meg med dei triste auga, så eg gjekk bort til henne, og eg sette meg på fanget hennar. -Eg er så glad i deg, Terje, sa ho. -Du veit det. -Ja, sa eg, stemma mi fekk meg til å tenke på metall, og eg såg rett fram og smilte. -Heilt sikkert? sa ho. -Ja, sa eg, med den same metallstemma sa eg det, og mamma drog meg nærmare, og eg lét henne gjere det, lét henne dra meg heilt inntil seg. Det lukta tobakk av pusten og morgonkåpa hennar, og det lukta søvn av halsen og håret hennar, for mamma hadde sove til no nettopp, ho fekk ikkje sove om natta, ho sovna først langt utpå morgonen,

og da sov ho til eit godt stykke utpå dagen, og ho klemte meg inntil seg, og ho rugga meg fram og tilbake, og så begynte ho å nynne på god natt da-songen ho brukte å synge for meg da eg var tre-fire år. (s. 327)

Også i denne situasjonen er det som om moren bruker Terje til å regulere seg selv, ved å forholde seg til ham som det lille barnet hun kunne synge nattasanger til. Det er Terje som må speile hennes indre tilstand tilbake, bekrefte at han er glad i henne og tone seg inn på hennes. Dette kan føre til at Terje ender opp med å internalisere representasjoner av hennes tilstand og blir mindre sensitiv overfor egen tilstand, noe som gjør at mentaliseringen ikke vendes mot egen selv-organisering (Fonagy et al., 2004). At Terje snakker med en «metallstemme» kan forstås som at han følelsesmessig forsøker å beskytte seg ved å tre frem under et falskt selv (Winnicott, 1965). Det er som om Terje fornemmer at samspillet med mor er skadelig for ham og derfor ikke vil gå bort til henne, men samtidig får han ikke til å si «nei». Det at hun fysisk drar han «heilt inntil seg» og holder fast ved ham nærmest som et gissel kan forstås som å ytterligere begrense den fysiske, og dermed også psykiske, separasjonen – Terje får ikke noe «gentle push» bort fra mor (Mahler et al., 1975). Det er som om de triste øynene hennes formidler at hans avvisning ville skadet henne og være uutholdelig, og situasjonen kan forstås som et tvingende samspill hvor morens tristhet projiseres over på Terje og internaliseres (Fonagy et al., 2004). Det at moren sover til midt på dagen og går rundt i morgenkåpe på dagtid formidler noe om hennes nedsatte funksjonsnivå – og dermed at hun ofte ikke er fysisk tilstede for Terje (Gullestad, 2001). For å unnslipe det følelsesmessige ubehaget i situasjonen forsøker Terje å trekke seg unna igjen:

- Eg vil ned, sa eg, eg vridde litt på overkroppen, men ho sleppte meg ikkje, og eg vridde litt meir på meg, og så sleppte ho, og eg glei av fanget henne og ned på golvet, og eg hørte at ho sukka med det same. -Ja vel, sa ho, lågt og surt sa ho det, og eg såg på henne, men ho såg ikkje på meg, ho strekte seg fram og greip tobakkspungen sin, og ho tok opp ei klype tobakk, ho såg framleis ikkje på meg, ho la tobakken på sigarettpapiret, fordelte han utover og begynte å rulle, og sleikte til sigarettpapiret var blankt og gjennomsiktig som slaps, og stakk røyken i munnen, og så såg ho på meg. - Kva er det? sa ho. -Ingenting, sa eg, og eg såg på henne og smilte, men ho smilte ikkje tilbake. -Kva er det du står der og glør på meg for da? sa ho. Eg svarte ikkje med det same, eg trekte berre lett på skuldrene, og eg heldt på smilet. -Ikkje for noko, sa eg, og eg snudde og gjekk. -Terje, sa ho, og no hørtest ho plutselig ikkje det minste sur ut lenger, ho hørtest redd og lei seg ut, og eg snudde meg, ho såg på meg og svelgde. - Unnskyld, sa ho, ho hadde armane hengande rett ned, og det såg nesten ut som om armane var tyngre enn vanleg, som om vekta av armane trekte i skyldrene. -Kom tilbake, sa ho, og så prøvde ho å smile. -Eg har litt lyst til å gå ned på rommet og

leike, sa eg. Eg prøvde å seie det med den stemma eg brukte når det ikkje var noko i vegen, og eg prøvde å sjå ut som om det ikkje var noko i vegen. -Berre litte grann, sa ho, og ho såg på meg med auge som bad, men eg stod her berre, eg hadde ikkje lyst til å sitte i fanget hennar, eg likte ikkje å sitte i fanget når ho var slik som dette. Det var heilt stille. -Nei vel, sa ho, og så greip ho fyrstikkeska og tente røyken, og ho snudde seg med ryggen til, og ho la det eine beinet over det andre og sette seg til å røyke. -Jo da, sa eg, eg ville ikkje seie det, men eg greidde ikkje la vere, og eg begynte å gå mot henne. -Nei, gå ned og leik, sa ho. -Men eg kan godt sitte i fanget, sa eg. -Nei, gå ned, sa ho. -Men har lyst, sa eg, og eg stilte meg ved sida av henne, og ho satt der med ryggen til og røykte. -Mamma, sa eg. Eg har jo lyst, sa eg, men ho sa ikkje noko, ho satt der berre og røykte [...] (s. 328-329)

Det fremkommer her tydelig hvordan moren ikke evner å legge bort egne behov – det kan forstås som om moren forsøker å regulere seg selv, som gjennom å røyke, men hennes vekslende fremtoning (aggressor/hjelpeløs) peker mot at hun ikke får til dette. Vekslingen, fra å være avvisende og sur, til å være trist og hjelpeløs med armene hengende ned, kan tenkes å oppleves svært forvirrende for Terje. Dette kan også peke mot en mer borderlinepreget fungering hos moren (Kernberg 1975, i Killingmo, 1988), noe som i en omsorgssituasjon kan få negative følger i form av å bygge oppunder en utrygg tilknytning hvor barnet må bruke sine mentale kapasiteter til å forstå omsorgspersonen og internaliserer dette vekslende samspillet (Fonagy et al., 2004). Det at Terje igjen bruker «den stemma eg brukte når det ikkje var noko i vegen» peker igjen mot å operere under et falskt selv (Winnicott, 1965). Morens røyking virker å tolkes som noe ekkelt i Terjes sinn, og kan peke mot at omsorgspersonen, kilden til trygghet, her representerer noe uhyggelig. Flere av disse forholdene kan altså peke mot at Terje får et behov for å fjerne seg og beskytte seg fra det skadelige samspillet – nærheten til mor blir farlig, og det autentiske selvet må beskyttes. Videre kan det at Terje sier at han helst vil leke forstås som et forsøk på separasjon og autonomi gjennom å hevde sitt behov overfor mor, men den manglende støtten fra mor og omgivelsene gjør at Terje gir opp selvhevdelsesforsøket (Erikson, 1950; Mahler, 1975). Moren virker å tolke Terjes forsøk på å trekke seg tilbake og gjennom dette ivareta sine egne behov, som en avvisning av henne. Som respons avviser hun Terje, noe som kommuniserer til Terje hva han risikerer ved å ivareta seg selv. Moren møter heller ikke på hans forsøk på å reparere situasjonen – hans bedende «*Mamma*» kan forstås som et forsøk på å vekke en livgivende respons fra moren som her har trukket seg emosjonelt tilbake (Tronick, 1975; Green, 1986), men dette når ikke gjennom. Disse sitatene kan illustrere hvordan mors instabilitet kan tenkes å gi opphav til en følelse av forvirring og maktesløshet hos Terje.

Gjennom den tause tilbaketrekkningen gjør moren seg emosjonelt utilgjengelig for Terje, og i boken skildres flere eksempler på at dette er tilfellet. I lys av Greens teori (1986) vet man at dette kan iverksette en rekke kortsiktige og langsiktige tilpasningsstrategier – og hvordan barnet løser denne situasjonen har altså implikasjoner for den videre psykiske utviklingen. Gjennom romanen får vi innsyn i hvordan Terje tilpasser seg denne situasjonen:

Eg gjekk inn på kjøkkenet og opna kjøleskapet, og eg stilte meg til å sjå inn i kjøleskapet. Eg hadde lyst på noko, men eg visste ikkje kva, og eg stod der og såg og såg, og eg hørte den låge suselyden frå kaffikanna som stod på bordet bak meg, det minte om lyden frå ein radio som ikkje var ordentleg stilt inn, og det gjekk ei lita stund, og så hørte eg kjøkkenstolen bli dratt langsmed golvet, og eg hørte lyden av ei fyrstikk som vart dratt fort langsmed langsida av fyrstikkeska, lyden av mamma som tente ein røyk, og så kjente eg lukta av røyk, og eg stod enno og såg inn i kjøleskapet, og mamma spurde verken om korleis det hadde gått på skolen, eller om eg hadde lekser til i morgon, ho berre satt der og var stille, og eg snudde meg, og der satt mamma og røykte og såg ut i lufta, og ho røykte fortare enn ho brukte å gjere, tok seg nesten ikkje tid til å blåse ut røyken før ho tok eit nytt trekk, og eg såg at ho ikkje hadde det bra, ho hadde nok skjønt meir enn eg trudde ho skjønnte da ho snakka med fru Hovig, det var nok derfor ho var lei seg, det måtte det vere, ho var lei seg fordi fru Hovig ikkje likte henne, som om det var noko å vere lei seg for, den stygge fru Hovig, fru Hovig som trudde ho var så mykje betre enn alle andre, det betydde vel ingenting kva ho syntest. (s. 263)

På dette tidspunktet har faren forlatt familien, og moren skildres nærmest livløs, død, der hun sitter oppslukt av sine egne bekymringer og er emosjonelt utilgjengelig for Terje. Samtidig er Terje prisgitt moren som tilknytningsobjekt som kilde til kjærlighet, trygghet og fortolkning av verden (Green, 1986), og å miste denne kilden utgjør en stor trussel for et barn. Behovet for å beholde mor som et godt objekt vil ofte vinne over behovet for å fjerne seg fra en skadelig situasjon (Fairbairn, 1952/1986). Morens mangel på interesse, som ved å ikke spørre om skoledagen, peker mot uheldige betingelser for utvikling av en god selvfølelse og et *selv* generelt (Gullestad & Killingmo, 2013). Det er som om Terje for å i det hele tatt eksistere i denne situasjonen og for å få en slags kontakt med mor, må identifisere seg med henne og hennes indre tilstand. Dette kan også dekke over hennes fravær i situasjonen (Green, 1986). Gjennom å «bli» mor kan Terje bevare henne i situasjonen, noe som kan forstås som den ubevisste identifiseringen Green (1986) skisserer som en sentral forsvarsmekanisme i møte med «den døde moren» (s. 156). Skildringene av hva Terje oppfatter på sansenivå kan også gjenspeile en økt årvåkenhet i forsøk på å mentalisere rundt tilknytningsobjektet (Fonagy et al., 2004). Stillheten som avlastes av suselyden fra kaffekannen, lyden av kjøkkenstolen som

trekkes langs gulvet og lukten av røyk er inntrykk som minner ham om morens mentale fravær og mangel på ivaretagelse av ham. Dette virker å skape en uro i Terje, reflektert i det hektiske ved den lange setningen, som en desperat tankestrøm i et forsøk på å avverge en indre opplevelse av savn etter moren. I mangel på andre måter å regulere følelsene på kan man forstå det som at Terje vender dette utover til sinne mot et ytre objekt, som en reaksjonsdannelse («den stygge fru Hovig»). Forsøket på å gi mening til morens indre tilstand («eg såg at ho ikkje hadde det bra, ho hadde nok skjønt meir enn eg trudde») vitner igjen om en mentalisering rundt mors indre tilstand heller enn sin egen (Fonagy et al., 2004). Det at morsobjektet endrer kvalitet – kjærligheten til Terje trer i bakgrunn – bekreftes heller ikke av ytre omstendigheter, noe som kan tenkes å gi grobunn for en usymbolisert tapsopplevelse og et indre tomrom (Green, 1986; Aalen, 1997). Susingen fra kaffekannen kan peke mot hvordan Terjes følelser ikke blir mentalt representert og språkliggjort, men heller tar form som ordløse fornemmelser, som noe dødgjort inni ham. Slik blir de heller ikke meningsbærende og strukturerende i selvopplevelsen (Kristeva, 1987).

Det er altså indikasjoner på flere uheldige aspekter ved den tidlige relasjonen til mor som kan ha hemmet sentrale utviklingsprosesser, som kan tenkes å ha bidratt henimot det jeg oppfatter som Terjes psykiske fastlåsthet. I den grad samspillet kan sies å ha vært fremmede for refleksiv funksjon, virker dette å ha ført til mentalisering rettet mot den andres tilstand heller enn egen, og følgelig at denne kapasiteten ikke bidrar til selvforståelse og -organisering. Dette kan forstås å lede til en «fastlåsthet» i form av at egne og til dels andres tilstander blir uforståelige. Videre kan også Terjes identifikasjon med mor, som nevnt i et forsøk på å holde morsobjektet i live, kan tenkes å redusere Terjes tilgang på noe eget, og forhindre utvikling av objektkonstans. Ikke minst kan det også forstås som om at det skadelige samspillet og trusselen som nærheten til mor utgjør, bidrar til et behov for å beskytte seg, og at fastlåsheten hos Terje som voksen kan forstås som en forsvarsmekanisme, da særlig mot farlig nærhet.

Hva formidler teksten om relasjonen mellom Terje og faren? For det første er far fraværende store deler av Terjes barndom, noe som representerer tap av en tilknytningsfigur som er sentral for barnets utvikling (Bowlby, 1961). Som nevnt i sammendraget formidles det at faren i barndommen evnet å se og møte Terje på en god måte, som når Terje velter et malingspann over gulvet og faren responderer på en måte som står i sterk kontrast til morens kommunikasjon: «-Det kan skje den beste, sa han. -Slik som denne gongen, la han til. Han

smilte lurt og begynte å skyve malinga opp i støvbrettet [...]» (s. 321). Faren forlater likevel familien tidlig, og teksten formidler at dette skyldtes morens vansker. Dette innebærer et oppbrudd av familien og ikke minst tapet av et godt tilknytningsobjekt for Terje. Det er også mulig å anta at farens fravær kan forsterke morens depresjon: å bli forlatt av ektemannen vil sannsynligvis være en katastrofe for henne personlig og kunne gjøre henne ytterligere emosjonelt tilbaketrukket. Terje befinner seg da i en vanskelig situasjon: begge omsorgspersonene er blitt utilgjengelige for ham, og det er ingen til å hjelpe ham å gi mening til eller symbolisere dette doble tapet – han er overlatt til seg selv. Dersom Terje i et forsøk på å gi mening til situasjonen også påtar seg skylden for at faren forlater familien, eksempelvis via en oppfatning om at det er han som har gjort moren deprimert, vil dette være særlig skadelig for hans oppfatning av seg selv og situasjonen (Green, 1986). Hvordan gis disse hendelsene mening til Terje? Teksten indikerer at faren sjelden omtales i familien i etterkant, og når det skjer virker det å være indirekte: «[...] no måtte ho ikkje seie meir om dette, eg visste at det var ein måte å rakke ned på pappa på, og det ville eg ikkje at ho skulle gjere, og eg skrubba hardare og hardare [...]» (s. 311). Sitatet peker mot at Terje fortsatt forsøker å bevare faren som et godt objekt ved å forsvare ham mot mors angrep. Det fremstår ikke som om Terje får hjelp til å prosessere det faktum at faren forlater familien, hverken følelsesmessig eller ved å gi mening til situasjonen, noe som igjen peker mot en problematisk sorgprosess hvor barnet ikke har noe konkret å koble til tapserfaringen – noe som kan føre til fraværspatologi, preget av en tomhet (Green, 1986; Aalen, 1997; Freud, 1913/1957). Den emosjonelle av-investeringen med farsobjektet kan også tenkes bidra til psykisk hull hos Terje (Green, 1986). Disse ikke-mentaliserte tilstandene preget av tomhet kan også peke i retning utviklingen av en psykisk fastlåsthet.

Faren forsvinner altså ut av Terjes liv i mange år, og når han dukker opp igjen senere i romanen, er det for å fortelle at han har uhelbredelig kreft. Disse nyhetene fremkaller ingen ytre uttrykt tristhet hos Terje, han møter faren med en hard front: «Eg kjente korleis alt i meg hardna til. Eg såg på faren min og smilte.» (s.135). Diskrepansen mellom den indre følelsen og uttrykket (smilet) kan, som i samspillet med mor, peke mot at det er et falskt selv som trer frem (Winnicott, 1965). I begravelsen noen måneder senere fremstår Terje uaffektert over at faren er gått bort, men han forsøker å fremstå slik han tror man bør gjøre i sin fars begravelse: «Eg nikka kort til folk samtidig som eg klemte i hop leppene på ein måte eg såg for meg var passande i situasjonen, eg sa ingenting.» (s. 106). Heller ikke ved farens død Terje virker å fa kontakt med tristhet over farens fravær i hans liv. Dette, samt at faren knapt vies en tanke hverken her eller i resten av romanen, kan peke mot at far ikke har fått gjenoppstå som en

indre representasjon (Klein, 1930; Aalen; 1997). Dette peker mot at Terje ikke har gitt slipp på farsobjektet, noe som kan forstås utfra den usymboliserte sorgprosessen i barndommen (Green, 1986). Samtidig kan det også tenkes at representasjonen av far er splittet av fordi det er så mye smerte og savn knyttet til at faren forlot familien, og det gode Terje da mistet. I forlengelse av dette kan det falske smilet og den harde, fastlåste fronten Terje møter faren med også forstås som et forsvar for å holde den sårbare sannheten om egen barndom på avstand. Det formidles en understrøm av aggresjon i måten Terje møter faren på, og dette kan også forstås som et uttrykk for et underliggende hat mot objektet som forlot ham (Freud, 1917/1957), og ikke minst forlot ham til en «død mor». Som i tilfellet med morsobjektet vil det også her være vanskelig å uttrykke direkte hat mot det tapte objektet fordi tapsopplevelsen ikke blir symbolisert – Terje vet ikke hva han har tapt, og hatet må plasseres annetstedshen. På ett nivå kan det synes som om dette hatet får utløp, som Green (1986) postulerer, gjennom et sekundært sinne som særlig kommer til uttrykk i Terjes ungdomsår, og den sadistiske aggresjonen som utvises da vil drøftes senere i analysen. Det kan også forstås som om hatet blir rettet innover via den patologiske sorgprosessen (Freud, 1913/1957), og sådan utarmer selvet og bidrar til Terjes selvmord (Landmark & Stänicke, 2016).

Analysen av Terjes tidlige objektrelasjoner har gitt et grunnlag for å forstå hvordan den psykologisk fastlåste fungeringen kan ha oppstått og utviklet seg. Til dels kan det forstås å fungere som en forsvarsmekanisme i det skadelige samspillet med mor og en opplevelse av fastlåsthets som følge av vansker med mentalisering samt manglende symbolisering knyttet til uprosesserte tapsopplevelser. Samtidig er det nærliggende å tenke at det gode og nære samspillet med far i barndommen har vært en viktig relasjonell erfaring og lagt grunnlaget for noen av ressursene Terje utvikler. Dette gir et bakteppe for å se videre på Terjes psykologiske fungering som voksen i den hensikt å få en dypere forståelse av den psykiske fastlåsthets og hvordan denne kan ha bidratt til Terjes valg om å ta sitt eget liv.

4.2 Terje som voksen

«Du er i ferd med å bli psykotisk, Terje, tenkte eg, men eg visste at det var berre ønsketenkning, eg var ikkje i stand til å flykte inn i ein psykose, eg satt fast i meg sjølv.»
(s.186).

Som presentert innledningsvis får Terjes ofte en følelse av at han sitter fast i seg selv, at han stivner til og handler i strid med hva han på et bevisst nivå ønsker å gjøre: «Kvifor gjer du

dette mot henne, tenkte eg, eg kan ikkje fordra meg sjølv når eg oppfører meg sånn» (s. 188). Han har altså en viss kapasitet til å observere seg selv, mens intensjonen bak egne handlinger virker å være vanskelig å gripe, noe som peker mot redusert mentaliseringsevne også i voksenalder (Fonagy et al, 2004). Terje fantaserer på ett tidspunkt om et sammenbrudd i form av en psykose, hvor andre kan se hans lidelse og han kan slippes fri fra sitt eget indre fengsel. Dette kan forstås som om Terje på ett nivå forstår at han trenger å gi slipp på den konkrete virkeligheten og «bli gal» for å komme i kontakt med sannheten om egen barndom, at dette vil være nødvendig for å forløse det fastlåste. På et bevisst nivå virker Terje derimot å forestille seg to scenarier: enten et fullstendig sammenbrudd, eller å sitte fast i seg selv. Mangelen på nyanser og opplevelse av valgmuligheter peker mot nedsatt mentaliseringsevne, og liten opplevelse av agens og autonomi i situasjonen (Fonagy et al., 2004; Erikson, 1950). Terjes dikotome forestilling kan også peke mot bruk av virkelighet som et forsvar slik Green (1986) skisserer, et forsvar mot fantasi og tvetydighet. Handlingsrommet til Terje virker å være snevert, og det blir en enten-eller-kvalitet over fungeringen (Killingmo, 1988), noe som også kan belyse hvorfor Terje henfaller til brå handlinger, som selvmordet. Terje setter også selv ord på behovet for å ta store valg, og i utdraget under drømmer han om at han og Turid skal flytte vekk, til Tanzania, for å få en pause fra livet:

Eg begynte alltid å fantasere om slike ting når eg hadde det slik eg hadde det no. Når ein føler seg makteslaus, får ein behov for å ta store val, tenkte eg, ikkje nødvendigvis fordi ein ønsker endringane valet fører med seg, men fordi ein vil kjenne på korleis det er å bestemme over seg sjølv. Fordi ein vil kjenne seg fri. (s. 191)

Terjes opplevelse av maktesløshet sammen med ønsket om «å bestemme over seg selv» peker også mot en følelse av hjelpeløshet, og det kan tenkes at dette har spor i den tidlige erfaringen av avhengigheten til moren. Green (1986) skriver som nevnt at barnet i et forgjeves forsøk på å holde «den døde moren» i live heller vil få forsterket en følelse av maktesløshet, noe som kan belyse Terjes ønske om å slippe fri fra denne for ham særlig ubehagelige følelsen i situasjonen. Følelsen av ufrihet i møte med andre kan peke mot en konflikt mellom nærhet og avstand, noe som kan forstås i lys av hvordan nærheten til mor kunne bli «farlig». En mulig tolkning er Terjes forestilling bunn i en dikotom forestilling om at man i relasjon enten må være forsert selvtilstrekkelig, eller gå symbiotisk tapt i den andre. Uansett kan Terjes vansker med selvavgrensning peke mot en underliggende uløst separasjonkonflikt (Mahler, 1975; Gullestad, 1992), noe som kan tenkes å være tilfellet gitt Terjes relasjon til mor. Det at han «vil kjenne seg fri» kan sies å formidle at han opplever at noe holde ham fast. I forlengelse av

dette kan man forstå det som om den uløste separasjonsprosessen, ved å bidra til en konflikt mellom nærhet og avstand, også kan ligge til grunn for en opplevelse av psykologisk fastlåsthet. Videre er det verdt å merke seg at denne følelsen for Terje stimulerer ønsket om å ta store valg «ikkje nødvendigvis fordi ein ønsker endringane valet fører med seg» - som også kan ha vært tilfellet ved Terjes selvmord.

I eksempelet over forsøker altså Terje å reflektere over egne behov, men oftere er tilfellet at Terje i mindre i grad evner å mentalisere rundt egen indre tilstand. Et eksempel på dette er en situasjon hvor Terje har vært på jobbkonferanse og holdt et engasjert innlegg om viktigheten av å bevare de rødlistede artene i trønderske regnskogsområder. Terje føler seg fremmedgjort i møte med kollegaene, og dette ubehaget vedvarer i ham på veien hjem:

Eg kjørte ut av parkeringsplassen og inn på hovudvegen. Eg følte meg betre jo lenger unna hotellet eg kom, men eg følte meg ikkje bra, og slett ikkje like fri som eg hadde sett for meg at eg skulle gjere. Tvert om, hendingane og samtalene frå i går hadde etterlate seg ein diffus følelse av maktesløyse som var berre tyngre og tyngre, og etter ein kilometer, kanskje to, stoppa eg i vegkanten og lukka auga samtidig som eg trekte pusten og sleppte han ut i eit langt sukk. Eg vart sittande heilt stille og med begge hendene på rattet. Av ein eller annan grunn tenkte eg på mudder, mest på ordet mudder eigentleg, eg såg det for meg i tjukk, mørkebruk handskrift. (s. 76)

Ubehaget og vonde følelser utløst av mangelen på tilhørighet blant kollegaene tynger ham, mens hans indre opplevelse er «mudder», et bilde på noe udifferensiert og diffust. Hva skjer med følelsen av tristhet og utenforskap? Det kan virke som om mudder er det Terje får tilgang på, og at tidlige erfaringene av savn og hjelpeløshet trer frem som ordløse fornemmelser (Kristeva, 1987), og i tråd med slik Aalen (1997) beskriver tilbakekomst av en lite meningsbærende sorg. Den manglende kontakten med egen følelsesopplevelse kan tenkes å være relatert til hvordan hans oppvekst bar preg av å måtte forstå morens følelser heller enn egne, og at evnen til å mentalisere rundt egne følelser er svekket (Fonagy et al., 2004). Mentaliseringsvanskene samt den manglende kontakten med noe eget kan peke mot en tomhetstilstand (Green, 1986; Aalen, 1997). Denne tomhetstilstanden, fri for mentalisering, kan forstås som et uttrykk for en psykologisk fastlåst posisjon å være i. At Terje blir opptatt av mudder kan også forstås som et forsvar mot å slippe til vonde minner og følelser, og at han «låser seg» for å holde dette på avstand. Det er flere tilfeller av hvordan Terje heller enn å være i kontakt med følelsene han fornemmer, transformerer det til noe annet, som i situasjonen under. Her reflekterer Terje rundt opplevelsen av at det gode ikke vil vare evig og uroen dette vekker i ham:

Eg har det jo så godt, tenkte eg, eg har så mykje å vere glad for. Vanlegvis vart eg lett uroleg med ein gong eg hadde tenkt slikt. Litt fordi eg hadde ein tendens til å minne meg sjølv om at medaljen hadde ei baksida, og at ikkje alle ting var bra, trass alt, men mest fordi eg utan å ville det begynte å tenke på at ingenting varte evig, og at også dette skulle bli tatt fra meg ein dag. Det vil seie, eg tenkte det ikkje, ikkje i den forstand at eg satte ord på det, det var meir ei slags dunkel forestilling som dukka opp og begynte å plage meg på ein måte som fekk meg til å tenke på murring, eller kanskje kvit støy og bandsus. (s. 103)

Det virker her som om tanken om at det gode ikke vil vare evig ligger som et underliggende forbehold som legger begrensninger for hvor fri og glad Terje kan føle seg. Det kan tenkes at dette reaktiverer opplevelsen av tap av far som et godt objekt – at det å være glad minner Terje om at han har noe å tape, at han er i en sårbar posisjon, og at dette vekker en uro i ham. Uroen virker å spaltes ut – den erstattes av hvit støy, igjen dette diffuse og lite meningsbærende. Dette kan forstås i lys av hvordan Terjes uro som barn ikke ble rommet, speilet eller regulert, og dermed ikke blitt en tålelig følelse med en indre representasjon (Fonagy et al., 2004). Det kan synes som om følelsen dødgjøres ved å bli omgjort til hvit støy, noe som har en destruktiv undertekst. I forlengelse av dette kan det forstås som at Terje heller selv vil ødelegge de skjøre økosystemene han er avhengig av, som familien og livet, enn å vente på at katastrofen han forventer inntreffer, fordi usikkerheten er mer ubehagelig. Dette peker også mot noe enten-eller-kvalitet ved Terjes forestillinger (Killingmo, 1988) samt en manglende mental fleksibilitet (Fonagy, 2001).

Som i barndommen virker Terjes tilgang på indre tilstander lav. I lys av skildringene av Terjes voksne fungering virker den psykologiske fastlåstheten også å fungere som et forsvar mot vonde følelser og minner. Det Terje virker å få tilgang til er enten det gode eller det vonde, liv versus død, og disse dikotome forestillingene virker å bidra til Terjes tilsynelatende brå og irrasjonelle handlinger. Den psykologiske fastlåstheten spiller seg også ut i Terjes nære relasjoner som voksen, og i den hensikt å bedre forstå prosessene som utspiller seg i Terje frem mot selvmordet vil jeg i det følgende ta for meg disse.

4.3 Terjes relasjoner som voksen

«Eg hørte på henne [Turid] at ho hadde gråte. Eg svarte ikkje med det same. Jo lenger eg venta, jo tydelegare stod det for meg at dette var ein situasjon der eg kunne velje mellom godt og vondt.» (s. 181)

Teksten formidler at samlivet med kona ofte blir vanskelig – de er sammen, men den affektive kommunikasjonen svikter og Terje hindrer de nære møtene, uten selv å forstå hvorfor:

Trongen til å seie det eg visste at ho [Turid] lengta etter å høre, voks i meg, men eg greidde framleis ikkje å trøste henne. Eg opna munnen, men det kom ikkje no. Eg såg for meg ord som storkna på veg ut, gode ord som vart verande i meg. Eg låg heilt stille, og med vidopne auge [...] Etter ei stund begynte eg å fantasere om at eg plutseleg vart ramma av eitt eller anna som kunne minne om matforgiftning eller influensa, om kor befriande det ville ha vore å bøye seg over sengekanten og sleppe tunge klask med oppkast ned i ei tom plastbøtte. Å ha eit fysisk bevis på at eg hadde det slik eg faktisk hadde det, eit bevis på at eg følte det eg faktisk følte. (s. 182)

Terje formidler at han ønsker å vise godhet for og opprette kontakt med Turid, men han opplever det umulig å få ut gode ord. På ett nivå kan man forstå det som om behovet for nærhet også vekker en følelse av det som er størknet og dødgjort i ham, og at dette etterfølges av behovet for frigjøring og at noe løsner (oppkast). Gitt hvordan relasjonelle mønstre reproduseres (Gullestad & Killingmo, 2013) kan det at behovet for nærhet blir konfliktfylt også forstås i lys av Terjes relasjon til mor. Terjes erfaring av å trøste mor innebar blant annet å måtte være mottaker for hennes projeksjoner og å gi opp egne behov – en erfaring av det farlige ved nærhet. Følgelig kan ordene som størkner vitne om at Terje beskytter seg gjennom et falskt selv (Winnicott, 1965), og at opplevelsen av fastlåsthet vitner om beskyttelsen, men også undertrykkelsen, av sitt sanne autentiske selv. I lys av Greens teori om den døde moren (1986), kan man her også forstå Terjes tilbakeholdenhet i møte med Turid som et uttrykk for hvordan kjærlighetsevnen er bundet fast til det indre bevarte morsobjektet: andre kjærlighetsobjekter vil, som Green skriver, forbli «not wholly within, and not quite without» (s. 154) – relasjonen er der, men nærheten veksler. I. Green understreker at det er særlig i den affektive kommunikasjonen at den relasjonelle sårbarheten kommer til uttrykk («gode ord som vart verandre i meg»). Gjennomgående i romanen er det mange referanser til Terjes verbale blokkeringer, og overordnet kan dette peke mot at språkevnen er forstyrret, jamfør Kristevas (1987) teorier om at erfaringene det ikke finnes ord for trer frem som diffuse stemninger i stedet, og at det skjer en «paralyse av talen» (Madsen, 2012). I sitatet over er det også noe umentalisert, og konkretistisk, også over Terjes lengsel etter et fysisk bevis på sin indre tilstand, som om hans opplevelse ikke er nok for å bekrefte at dette er tilfellet. Han

trenger noe som kan gi mening til og symbolisere hans indre opplevelse, noe som peker mot mangelen på en presis oppfatning av selv (Fonagy et al, 2004). Som sitatet innledningsvis (fra s. 181) peker mot kan det virke som om Terje på ett nivå forstår at han ved å imøtekomme og være i kontakt med kona kan velge «det gode» - en ny begynnelse, gjennom en opplevelse av nærhet som han på ett nivå sårt trenger, og at dette kunne vært forløsende.

Det at den emosjonelle kontakten mellom Terje og Turid virker å svikte kommer også til uttrykk gjennom skildringene av seksuallivet til Terje og Turid, hvor det også er indikasjoner på at nærheten er underordnet for Terjes del. Et eksempel er når Terje ser Turid naken på badet og blir opphisset, mens Turid snakker bekymret om farens helse. Terje følger utålmodig med:

Eg stilte nokre spørsmål om helsetilstanden hans. Ikkje fordi eg var interessert, men fordi eg visste at det å vise interesse kunne kaste av seg når vi la oss. [...] Dette bør fanmeg betale seg, tenkte eg, da det nærma seg ti minutt. (s. 177).

Det er som om den seksuelle tilfredsstillelsen er overordnet nærheten i møtet, jamfør Green sin hypotese om «auto-erotic excitation». Man kan se for seg at Terjes seksualdrift ikke ivaretar det relasjonelle aspektet ved seksuallivet, og at dette også vil kunne bidra til at det emosjonelle båndet svekkes og at kjærlighetslivet blir mindre givende (Green, 1986).

Hvordan kan så utviklingen i relasjonen til Turid videre belyse Terjes fungering frem mot selvmordet? Som nevnt i sammendraget beslutter Terje spontant at de bør ta en pause, noe som leder frem til at Terje flytter fra Turid og hjem til moren, og det som utspiller seg i situasjonen rundt bruddet med kona kan belyse Terjes valg: Terje har vært på en jobbkonferanse, og når han kommer hjem spøker Terje med at han ikke gikk til sengs alene på konferansen, noe Turid bare ler av: «Ho lo, men latteren kom meir spontant og var meir oppriktig enn eg sette pris på. Ho kan ikkje ein gong forstille seg det, tenkte eg.» (s. 78). Som respons blir Terje mutt og trekker seg tilbake, og man kan tenke at latteren og hennes manglende sjalusi oppfattes som en avvisning av ham og at hun tar ham for gitt. Dette kan tenkes å reaktivere Terjes følelse av avvisning og mangel på egenverdi i møte med moren, og følgelig rokke ved Terjes opplevelse av trygghet i tilknytningen til Turid. Det at han trekker seg tilbake kan forstås som et forsøk på å beskytte seg. Terje evner derimot ikke å mentalisere rundt Turids intensjoner eller egne reaksjoner, som når Turid spør hva som foregår: «Eg svarte ikkje med det same, eg visste jo ikkje sjølv kva som skjedde.» (s. 79). Terjes mentaliseringsevne virker å være totalt fraværende i denne situasjonen:

Eg la hendene under hovudet og vart liggande og sjå i taket. Etter det eg opplevde som tjue, kanskje femogtjue minutt, såg eg på vekkarklokka igjen, og da viste ho kvart over eitt. Det slo meg at eg ikkje hadde tenkt på nokon ting i løpet av den tida eg hadde lege der. Eg hadde prøvd å finne ut kva alt dette handle om, men alle tankar rasa forbi utan at eg greidde å halde fast i nokon av dei. Det er som å falle ned i ei sjakt tenkte eg. (s. 79)

Terjes opplevelse av å falle ned i en sjakt kan muligens forstås å være det Green (1986) omtaler som «the oubliettes of primary repression» (s. 156): altså at han faller ned i den ubevisste indre krypten hvor den indre døde moren er bevart – og at man i forlengelse av dette kan man tolke situasjonen som en tilbakekomst av morsobjektet i Terjes sinn (Green, 1986; Aalen, 1997). Tankene som raser forbi kan forstås som et uttrykk for tilpasningsstrategiene som bryter sammen og den tause, ikke-meningsbærende sorgen som vender tilbake og «griper inn i de relasjoner man forsøker å etablere» (Aalen, 1997, s. 56). Disse prosessene spiller seg altså ut utenfor individets bevissthet (Green, 1986), noe som også kan forklare Terjes manglende forståelse for hva som skjer inni ham, også når han går ut til kona igjen:

Eg stoppa midt på stuegolvet. Eg såg ned i golvet. Eg såg på henne igjen. -Eg trur eg treng litt tid for meg sjølv, sa eg. Eg hadde ei uklar forventning om å kjenne meg mektig og kanskje skadefro idet eg sa det, og det gjorde eg for så vidt, men det kom neste like brått på meg som på henne, og eg vart mest redd. (s. 80).

Med det signaliserer han altså det som skal bli en separasjon med kona. På et bevisst nivå har Terje tilgang på behovet for å føle seg mektig og ta tilbake kontroll, som om han føler seg liten og maktesløs, og dette kan peke mot hans veksling mellom å føle seg fastlåst og å frigjøre seg gjennom å ta store valg. Å henfalle til drastiske og destruktive valg, som her, kan igjen vitne om den manglende mentale fleksibiliteten (Fonagy et al., 2004; Killingmo, 1989). Bruddet med Turid kan også forstås som at Terje søker mot ensomhet og autonomi, slik Green (1986) postulerer at vil være tilfellet når kjærlighetsevnen er bundet opp i morsobjektet, og individet opplever å komme til kort i forsøk på å etablere langvarige relasjoner. I forlengelse av dette kan Terjes valg om å flytte hjem til moren forstås som et uttrykk også for den uløste separasjonskonflikten, hvorved Terje fremdeles er bundet til den døde moren.

Hva forteller relasjonen til datteren Marit oss om Terje og hans psykologiske fungering opp mot selvmordet? Måten Terje møter datteren på fremstår i tydelig kontrast til hvordan han forholder seg til kona: Som far legger Terje vekk ironien, og han evner i større grad å mentalisere rundt hva som foregår både inni seg selv og datteren – ikke ulikt hvordan Terjes far møtte ham i barndommen, noe som kan peke mot at faren har internalisert aspekter ved farsobjektet: «Eg såg på henne og smilte. Eg skjønnte at ho prøvde å dempe forventningane mine, slik at ho skulle føle mindre press, og ho skjønnte at eg skjønnte, eg såg det på måten ho smilte til meg på.» (s. 114-115). I møte med datteren har Terje også tilgang på nærhet, ømhet og medfølelse:

Eg syntest så synd i henne at eg begynte å få magepine. Det vart ikkje betre av at eg kasta små blikk bort på henne og såg den velse øreflippen som stakk ut av det tynne, brune håret. Øreflippen understrekte liksom det hjelpelause ved henne. Eg følte meg hjelpeløs sjølv også. (s. 56)

Hans måte å imøtekomme datteren på i romanen kan også sees i lys av teorien til Green (1986), jamfør overinvestering hva angår foreldrerollen, da Terje legger mye i relasjonen med datteren, også etter bruddet med kona. Det kan tenkes dette også bidrar til å tilfredsstille et (narsissistisk) behov hos Terje, som i sitatet over, hvor han «bruker» datterens sårbarhet til å få kontakt med sin egen hjelpeløshet. Forholdet til datteren vitner om at Terje har relasjonelle ressurser, og i møte med datteren opplever ikke Terje i mindre grad sin egen adferd som uforståelig. Dette indikerer altså at Terje har tilgang til mentaliseringsevne og relasjonelle ressurser, og at vanskene som oppstår i relasjonene til kona, til seg selv, til faren og til moren bunner i en mer dyptgripende problematikk. Fra hva analysen har frembrakt så langt er det grunn til å anta at dette i stor grad handler om separasjonskonflikten og Terjes uprosesserte tapsopplevelser, og hvordan dette får ringvirkninger i andre relasjoner. Forholdet til mor fremstår også som særlig sentralt frem mot Terjes selvmord, og jeg vil derfor videre ta for meg relasjonen mellom Terje og mor i voksenalder.

4.4 Den uløste separasjonen og den psykologiske død

Forholdet til moren har endret fortegn i Terjes voksne liv: på det manifeste nivået er det preget av gjensidig kulde. Dette kan indikere at det har skjedd en emosjonell av-investering fra Terjes side slik Green (1986) beskriver: som et forsvar når den emosjonelle overinvesteringen, altså forsøkene på å holde moren «i live» gjennom å være engasjert og

imøtekommende, ikke når gjennom. Terje ønsker å ta avstand fra henne, men lykkes ikke alltid med dette og i scenene hvor hun inngår blir det tydelig at hun fremdeles tar mye plass i Terjes indre verden – det virker som om han veksler mellom å ta avstand og å ønske en forbindelse med moren, noe som peker mot den uløste separasjonen fra moren (Mahler et al., 1975). Dette er særlig påfallende i bryllupet til Terje og Turid, hvor Terje følger moren med haugeblikk de tre første sidene og kapittelet innledes på følgende måte:

Mamma hadde fått lov å komme i bryllaupet vårt under føresetnad av at ho heldt seg edru, men da det var hennar tur til å bli skjenkt vin, lét ho som om ho hadde mista noko nede på golvet, og ho sette seg ikkje opp igjen før ho var sikker på at servitøren hadde fylt opp glasset hennar. (s. 192).

Det er som om det er moren som innehar førsteplassen i denne scenen og dette kapittelet. Terje vier henne all oppmerksomhet og tar i mindre grad innover seg bruden sin – Turid henvises til andreplass, slik Greens teori postulerer at andre kjærlighetsobjekter må «vike plass» for moren (Green, 1986). Videre under middagen fremkommer at moren fortsetter å lure til seg alkohol, og at dette plager Terje mer og mer, og han trekker seg noe tilbake fra festen:

Det einaste positive er at dei[bandet] speler så høgt at eg slepp å snakke med folk, tenkte eg, og dermed lo eg. Men rett etterpå gjekk det opp for meg at eg faktisk meinte det, og da syntest eg ikkje det var like morosamt lenger. Eg smilte og prøvde sjå ut slik eg såg for meg at ein brudgom skulle sjå ut, men det var ikkje lett. Og det vart ikkje lettare av at mamma fortsette å drikke. Han hadde rett nok berre ein kaffikopp framfor seg, men eg var overbevist om at onkelen til Turid delte drinkane sine med henne. Han gjekk iallfall mistenkeleg ofte bort til baren for å få påfyll. Eg sa til meg sjølv at eg måtte ta det med ro, men eg vart jo ikkje rolegare av den grunn. Eg greidde ikkje konsentrere meg om anna enn kva mamma foretok seg til kvar ei tid. (s. 205-206)

Terje klarer altså ikke å bare la moren være, og denne årvåkenheten rundt hennes adferd kan forstås som at han fremdeles forsøker å mentalisere rundt henne for å avgjøre i hvilken grad morens adferd og alkoholmisbruk utgjør en trussel for ham (Fonagy et al., 2004) – heller enn å klare å roe seg selv (altså regulere seg selv), blir han opptatt av «kva mamma foretok seg til kvar ei tid». Selv om Terjes blikk her er kritisk heller enn omsorgsfullt, er det mye som minner om barndomsskildringene og hvor opptatt han var av morens adferd, og hvordan rollene ble reversert – som en repetisjon av samspeillet, og det kan virke som om Terje holder

fast på dette på bekostning av å være i relasjon med Turid. Det er også noe forvirret og fastlåst over måten Terje prøver å forstå hvordan en brudgom skal se ut, uten å føle at han får det til – og også her tyr han til et falskt smil (Winnicott, 1965). Hvordan kan vi forstå at skildringen av bryllupet i så stor grad vies moren, og ikke kona Turid? I hvilken grad er det en parallell mellom dette og det faktum at Terje bryter forholdet med kona og flytter hjem til moren? Begge hendelsene virker å være knyttet til det uløste båndet mellom mor og Terje, og som analysen har frembrakt så langt kan dette forstås å handle om det indre bevarte morsobjektet og Terjes identifisering med moren, og at dette har forhindret en separasjons-individuasjonsprosess (Green, 1986; Mahler et al., 1975). Terje ender opp altså opp med å flytte hjem til moren etter bruddet med kona, og dette valget kan på ett nivå forstås som en type regresjon hvorved Terje vil trekke seg tilbake fra den kompliserte tilværelsen og søker tilbake til en tilværelse som barn.

Separasjonskonflikten kommer til uttrykk i samspillet mellom Terje og moren når han har flyttet hjem, blant annet gjennom Terjes veksling mellom å vise sterk misnøye og å vise godhet ovenfor henne. Dette kan peke mot en repetisjon av barndommen, at Terje i møte med moren inngår i en rolle for å blidgjøre henne og å imøtekomme hennes behov i henhold til internaliserte relasjonelle mønstre (Gullestad & Killingmo, 2013), og som et vedvarende forsøk på å holde mor i live (Green, 1986). Et eksempel er følgende situasjon, hvor Terje blir oppmerksom på litt nøtteskall på stuegulvet.

- Eg hadde tenkt å støvsuge og vaske i løpet av helga, sa mamma. -Men ... ja, eg får sjå an forma, blir eg betre, kan det hende eg gjer det. -Men herregud, det kan da vel eg gjere, sa eg. -Ja, orkar du det, da? sa ho. -Så klart, sa eg. -Eg gjer det i morgon. Ho smilte. -Eg skjønner ikkje kva eg skulle ha gjort utan deg, sa ho. Eg såg på henne og smilte. (s.36)

Terje tilbyr seg altså å støvsuge huset, hvorpå moren blir glad og uttrykker hvor kjekt det er at Terje er der: han blir verdifull for henne, noe som fremkaller et smil hos Terje (Kohut, 1971). Samspillet veksler altså, og iblant er det som om Terje glemmer å opprettholde den harde fronten og lar det oppstå øyeblikk av nærhet, som om han sårt trenger disse øyeblikkene fra moren: øyeblikk av nærhet hvor han får verdi og blir sett. Dette virker derimot kun å skje på mors premisser, altså når Terje tilpasser seg og imøtekommer henne, og fra barndomsskildringene virker dette også å ha vært tilfellet – at Terje ble sett når mor hadde behov for ham, som for å kunne regulere seg selv. Det virker som om Terje fortsatt søker morsobjektet fra barndommen, og å få møtt de uforløste behovene fra en mer

emosjonelt tilgjengelig mor som kan se ham, og gjennom dette bli sett, forstått, speilet, tålt og fått rommet sine følelser – alle disse utviklingsfremmende funksjonene det later til at moren ikke evnet å oppfylle (Kohut, 1971; Fonagy, 2001; Bion, 1970).

På sykehuset, etter selvmordsforsøket, ligger Terje halvt bevisst i sengen og observerer moren og søsteren som er på besøk. De enser derimot ikke at Terje er våken:

Eg såg på henne [moren] og smilte, men ho smilte ikkje tilbake, ho var heilt mimikklaus idet ho bøygde seg fram og sette vasen forsiktig på nattbordet. Ho ser ikkje på meg eingog, tenkte eg, kvifor gjer ho ikkje det, kvifor møter ho ikkje blikket mitt, ser ho ikkje at eg har vakna? (s. 10)

Terje prøver å få tak i morens blikk, men hun ser ham ikke – hans smil blir møtt av en mimikkløs mor, som en repetisjon av samspeillet fra barndommen. Terje vender seg så mot søsteren, men heller ikke hun oppfatter at han er våken:

Ho [Anita] ser meg heller ikkje, tenkte eg, ho ser rett på meg, men likevel ser ho meg ikkje. Eg tok ikkje blikket frå henne. Eg smilte, men ho reagerte ikkje, ho såg tvers gjennom meg. Er det dette som er å dø, tenkte eg, døyr eg no? [...] Anita nikka og smilte. Ho begynte å gå mot døra. Ho snudde seg mot meg idet ho la handa på dørhåndtaket. Eg såg rett på henne, men heller ikkje no såg ho meg, ho såg rett gjennom meg. No døyr eg faktisk, tenkte eg, det er dette som er å dø. (s.12)

Terjes siste tanker kretser rundt hva det vil si å dø – «er det dette som er å dø?» og «no døyr eg faktisk» - som om han føler at han allerede er dø. Dette kan forstås som det dødgjorte tomrommet inni ham – fylt av mudder og hvit støy. Det er nærliggende å tenke at mangel på en emosjonelt tilgjengelig omsorgsperson i oppveksten vil medføre en slik psykologisk død ved at essensielle utviklingspsykologiske prosesser hemmes – hos Terje å forstå som blant annet utviklingen av et eget selv og en selvfølelse, evnen til å forstå seg selv og andre og opplevelsen av sunn autonomi. Svikt i disse prosessene kan tenkes å representere den psykologiske døden i barndommen og ha ført til det fastlåste og dødgjorte i ham som voksen. Den fysiske døden inntreffer idet Terje tar innover seg at de ikke ser ham, som en erkjennelse av den psykologiske død, og en endelig løsning av separasjonsprosessen.

Som nevnt vurderer jeg at aspekter ved Terjes form og indre verden kan videre belyse Terjes fungering henimot selvmordet, og jeg vil videre ta for meg og analysere disse temaene.

4.5 Terjes form

-Alle snakkar om kor mykje du har forandra deg, sa ho [Anita]. -Men eigentleg er du akkurat den same som du var før. Du berre... det kjem til uttrykk på ein annan måte. (s. 97)

Sammendraget av romanen og analysen så langt vil ha gitt et visst bilde av Terjes form og væremåte og hvordan denne utvikler seg fra å være en mild og forsiktig liten gutt i barndommen til en hardere fremtoning som ungdom og voksen. Det er særlig denne harde fremtoningen som vil bli adressert her, og hvordan det fastlåste kommer til uttrykk her. Fremtoning kan tenkes å ha en betydelig understrøm av aggresjon, som kommer til uttrykk på forskjellige måter gjennom Terjes liv. Det finnes spor av raseri og sinne hos Terje som barn etter at faren har forlatt familien: «... dei var så snille, alle var snille heile tida, eg skjønnte ikkje kor eg skulle gjere av raseriet mitt når alle var så snille.» (s. 300). Foreldrene til Terjes klassekamerater forsøker å imøtekomme ham med vennlighet og omsorg etter, men det Terje har behov for er først og fremst å få utløp for raseriet. Det synes stadig at Terje ikke har noen til å hjelpe ham å romme eller tåle følelsen (Fonagy, 2001; Bion, 1970). I lys av at far drar kan sinnet forstås som rettet mot det tapte objektet (Freud, 1913/1957; Green, 1986), men som ikke kan direkte rettes mot objektet da Terje også har et ønske om å bevare far som et godt objekt (Landmark & Stänicke, 2016). Hvor gjør så Terje av aggresjonen sin? I ungdomstiden er den tydelig tilstede, og får utløp gjennom motbydelig vold: i en hagefest ender Terje opp med å brette armen til en bekjent, samt kjøre en knust glassflaske inn i ansiktet på en annen:

Taggar av glas som glei inn i kinna, overleppa og nasebeinet. Stoppa ikkje før dei møtte bein. Stod fast i bein. Og så vridde eg flaska rundt, fort og hardt, som om eg stramma ein skrue. Skriket hans med det same, redselen i det. Og blodet som valt ut, det var så inn i helvete deilig, og eg gav meg ikkje, det sprengde på, spruta gjennom kroppen. [...] Men eg gav meg ikkje, dyret i meg, berre la dyret komme, berre sleppe det laus, la det overta [...]. (s. 247)

Det fremkommer her hvordan Terje har tilgang ikke bare på et voldsomt raseri, men at han også omsetter det i handling, og at han hengir seg til det og opplever nytelse ved det – en sadistisk nytelse. Hvordan kan vi forstå dette? Green (1986) beskriver at en disposisjon for denne type sadistisk aggresjon kan resultere fra den type barndomserfaringer Terje har, og således kan dette bunne i de uprosesserte tapserfaringene og at det sekundære sinnet som får utløp. I den grad sinnet også er rettet spesifikt mot det tapte farsobjektet, kan det være at

denne perioden i Terjes liv, overgang til voksenalderen, reaktiverer det aggressive ved at han blir påminnet fraværet av en farsfigur som rollemodell. I etterkant av voldsepisoden reflekterer Terje selv over at bærer galt avsted, at han ikke kan fortsette slik:

Eg tok ein slurk av ølet, såg ned i golvet, såg opp igjen, dette går ikkje lenger, tenkte eg, eg må få skikk på meg sjølv for det er for seint. [...] Eg må bort frå Namsos, eg må flytte til Trondheim og begynne på nytt, tenkte eg, og denne gongen må det ikkje bli berre med snakket. (s. 228)

På dette punktet synes Terje å ha kommet til et veiskille hvor han evner altså å se sin egen destruktivitet og får tilgang på hva han trenger for å ta tak i problemet – han ønsker å begynne på nytt. I det resterende av romanen holder Terje seg tilsynelatende vekk fra voldelig adferd, noe som vitner om at Terje til en viss grad har ressurser til å skifte kurs. Det som blir tydelig er at aggresjonen skifter uttrykksform fra å være primitiv og sadistisk, til å kunne uttrykkes på et høyere strukturelt nivå i form av bitende ironi og passiv-agressivitet, som her i møte med søsteren: «Eg hadde lyst til å skade henne, helst i ansiktet, men gjorde det ikkje. Eg var heilt roleg, eg greidde til og med å smile» (s. 210). Terje synes å temme og undertrykke de destruktive impulsene – de blir gjemt bak et hardt skall, han klarer «å beherske seg». Terje formidler ofte hvordan han kjenner det «hardner til» i seg – sagt på en annen måte at det låser seg, og at hans psykiske fastlåsthet også kan forstås som den undertrykte aggresjonen som holder ham i sjakk, og hindrer både destruktive, men også forløsende krefter fra å tre frem. Ved at aggresjonen ikke lenger kan rettes utover, er det nærliggende å tenke at den i større grad også rettes mot innover mot selvet og på sikt kunne utarme det (Freud, 1913/1957; Landmark & Stänicke, 2016). Det destruktive i Terjes væremåte har også et selvdestruktivt aspekt – ikke minst gjennom selvmordet.

Humoren er også fremtredende ved et annet fremtredende aspekt ved Terjes form som kan formidle noe om hans fungering. Det er særlig i møte med moren og søsteren Anita at Terjes bitende ironi kommer til uttrykk, som i begravelsen til faren hvor Terje sier følgende til søsteren: «-Du burde gå i fleire gravferder, sa eg. -Det hjelper tydelegvis mot tungsinnet.» (s. 104). Denne tendensen hos Terje kan forstås som et forsøk på å distansere seg fra moren og søsteren, og det livet og oppveksten de representerer. Humoren, sånn som over, er ofte dødsgjørende og morbid. Det kan synes som om Terje også bruker humoren for å holde andre på avstand, som et forsvar mot nærhet. Terje opplever også en følelse av avstand i form av at andre ofte ikke får se hvor morsom han er:

Hadde det enda vore rotete i kjellarbua, tenkte eg, da kunne eg ha slått i hel tida fram til svigers drar, med å rydde. Eg knegga lågt for meg sjølv. Det er synd det aldri er noko andre enn eg som får med seg kor morosam eg kan vere, mumla eg, og dermed kom det eit kort knegg til, etterfølgt av enda eitt. Det var reine latteranfallet [...]. (s. 171)

Terje virker å finne underholdning i sin egen humor, men det kan også forstås som noe isolerende som gjør han mer fremmedgjort fra andre. De kjappe ironiske bemerkningene han stadig kommer med peker mot gode intellektuelle ferdigheter (Green, 1986), og på ett nivå kan humoren forstås å fylle et tomrom i mangel på kontakt med følelser eller noe eget hos Terje. I forlengelse av dette kan man forstå det som en forsvarsmekanisme. Det at Terje, som i utdraget over, bruker humoren til å fjerne den emosjonelle brodden av negativt ladede opplevelser, indikerer også at den tjener en forsvarsfunksjon. Denne funksjon blir også tydelig i forbindelse med selvmordsforsøket, hvor Terje opplever at ironien ikke strekker til og han må ta innover seg det vonde ved situasjonen han er i:

Eg såg plutselig ironien i at eg satt her og var vemodig fordi ein plante var i ferd med å forsvinne på grunn av klimaendringane, samtidig som eg kjørte rundt omkring utan mål og meining. Eg prøvde å le, men eg fekk det ikkje til. (s. 20).

Det er som om Terje her også tar innover seg hvordan miljøkatastrofen han forholder seg til gjennom jobben og naturinteressen på et annet nivå også handler om hans egen sårbarhet og trussel om utrydning, og dette kan forstås som en erkjennelse av noe Terje, gjennom fastlåstheten, har undertrykt (Killingmo, 1988). Hvordan Terje selv både er tilpasningsdyktig og utrydningstruet i sitt eget økosystem er en bærende parallell i romanen, og i det følgende vil jeg utdype sider ved Terjes indre verden og særlig hvilken rolle naturen spiller her.

4.6 Terjes selvopplevelse og naturen som et godt objekt

Naturen er, i likhet med moren, en rød tråd i Terjes indre gjennom hele livet. Som barn er det onkel Bjørnar som åpner dørene til denne verdenen, ved å fortelle om spennende dyrearter og evolusjonshistorie, som hvorfor mennesker har fått kjeffer. Ikke bare er dette en fantasiverden Terje har glede og nytte av, onkel Bjørnar evner også å møte Terje på Terjes premisser:

Han bøygde seg fram og slurpa i seg litt kaffi, og han fortsette å fortelje, onkel Bjørnar var ikkje som andre vaksne, han var ikkje som pappaene til vennane mine som trudde dei måtte vere morosame og få meg i godt humør heile tida [...]. (s. 316)

Onkel Bjørnar representerer en annen verden enn det Terje har tilgang på hjemme med moren – han utsetter ikke Terje for sine behov slik «pappaene til vennane mine», men skildres heller som emosjonelt tilgjengelig i møte Terje (Gullestad, 2001). Han kan tenkes å være en voksenperson som Terje kan integrere som et godt objekt i sitt indre. Natur- og fantasiverdenen gir også Terje en mulighet til å mentalt fjerne seg fra ubehagelige situasjoner, som i dette eksempelet hvor Terje oppfatter at naboene gjør narr av moren:

... og så lo dei, og eg skjønnte at det var mamma dei snakka om, at det var mamma dei lo av. Eg lukka begge auga samtidig som eg reiste meg, eg stod heilt stille, og no kjente eg plutselig smaken av graset under meg, for eg var ein sommarfugl, og sommarfuglar kunne smake med føtene, det var viktig å legge eggja sine der larvene fann mat med ein gong dei kom ut [...]. (s. 273)

Gitt hvordan han i barndommen desperat gikk inn for å verne moren og holde henne i live, kan man forstå det som at denne situasjonen oppleves veldig stressende for Terje (Fonagy, 2001). Naboenes latterliggjøring kan oppfattes som en trussel mot moren, som i Terjes øyne blir sårbar og hjelpeløs. Løsningen blir en dissosiasjonsaktig respons, hvor han mentalt fjerner seg fra situasjonen og søker trygghet i naturverdenen som en sommerfugl. Måten Terje nyttiggjør seg av naturen kan også forstås i lys av Greens teori om hvordan meningstapet ved omsorgspersonens tilbaketrekning gjøre at barnet søker tilflukt i den kognitive og tenkende verdenen – en såkalt «tvang» til å fantasere og tenke (Green, 1986, s. 152). Også som voksen får Terjes intellektuelle evner utløp gjennom naturen i jobben. Dyre- og planteverdenen kan synes å ha blitt internalisert som et godt objekt, noe som muliggjør at kan være i stand til å slippe til følelser av ømhet og nærhet:

Først da sommarfuglen letta frå raudkløveren og eg prøvde å følge han med blikket mens han flaksa med rykkvise sikksakkbevegelser innover i skogen, merka eg at auga mine var fylte med tårer. Vi menneske burde utvide nestekjærleiksbodet, tenkte eg, vi burde leve slik at dei andre artane saknar oss den dagen vår art er borte frå kloden. (s. 214).

Ømheten Terje uttrykker her står i sterk kontrast til den ytre formen som tidvis kjennetegner ham. Terjes forhold til naturen vitner altså om at han har tilgang på både ressurser og egen sårbarhet, men at dette kun kommer frem under visse betingelser, som i møte med naturen og til en viss grad med datteren. Naturen gir ham en trygg base (Bowlby, 1973) – den ikke

forventer noe tilbake fra ham og utsetter ham ikke for skadelig psykisk samspill, men gir ham heller ikke livgivende relasjonelle og emosjonelle erfaringer, og blir også en måte å isolere seg på. Terje virker å kunne identifisere seg med de sårbare og utrydningstruede artene som ingen ser verdien av – som Terjes selv. Det kan virke som om Terje bruker naturen i forståelsen av seg selv og sin egen selvopplevelse. Naturen kan være bærer av tristheten og medfølelsen han ikke klarer å føle overfor seg selv, eller som han ikke fikk fra mor. Viktigheten av naturen for Terje kan også peke mot et behov for å holde fast ved det observerbare og empiriske, jamfør Greens teori om bruk av virkeligheten som et forsvar: møtet med naturen vil være fritt for forvirrende interpersonlige møter og «untouched by any projection» (Green, 1986, s. 158). Naturen tilbyr også Terje opplevelse av mestring gjennom jobben:

Mens eg satt og skreiv desse artane inn i kapittel fire i forvaltningsplanen, lett fremoverbøygd og med smaken av beisk traktekaffi i munnen, slo det meg plutsleg at eg var ein slags byråkratiets Noa. -Byråkratiets Noa, mumla eg. -Det står det respekt av. Eg kjente meg djupt tilfreds, ikkje berre med det same, men i fleire timar etterpå. Eg helsa og smilte til kollegaer eg vanlegvis prøvde å unngå, og på vei heim stoppa eg og kjøpte ein blomsterbukett til Turid. (s. 101)

Terje kan her føle på betydning og verdi: han er en moderne frelser som kan redde de sårbare og utrydningstruede artene fra syndefloden – artene han også identifiserer seg med. Følgelig kan det forstås som om han her opplever å ha en beskyttende morsrolle overfor det sårbare, og i forlengelse av dette få en følelse av å kunne redde seg selv.

Hva angår den overordnede betydningen av naturen for Terje, kan dette på ett nivå forstås som at erfaringene med mor og far i barndommen bidro til at Terje oppdaget og internaliserte naturen som et godt objekt, og at hans indre verden og selvopplevelse springer ut derfra. Det gode kan eksistere i symbolske og forskjøvede former i Terjes indre, og fastlåstheden kan forstås som en beskyttelse av denne indre verden. Innad kommer det drypp både av det gode og det såre, som i nærheten med naturen og opplevelsen av hvit støy, mens utad farges bildet blant annet av et livløst språk. Dette gir figur til det problematiske Terjes situasjon: nettopp at det han trenger å komme i kontakt med for å skape mening og sammenheng i seg selv og i møte med andre, forblir inni ham – innestengt, uforløst og fastlåst. Det som kommer til uttrykk er ikke de primære reaksjonene og følelsene, men heller det sekundære tilstander av hat, identifisering og gjentakende mønstre. I mellomtiden befinner Terje seg i en limbo-aktigstilstand.

Et annet eksempel på en slik tilstand i romanen som kan si noe om Terjes indre fungering er hvordan plutselig får en følelse av at det er noen andre i rommet med ham: «Straks eg hadde opna bladet, fekk eg følelsen av at eg ikkje var aleine i rommet. Eg reiste meg og såg meg litt rundt, men eg såg ikkje mamma nokon stader. Ingen andre heller naturlegvis, kven skulle det ha vore?» (s. 25). Terje omtaler fenomenet som «feeling of presence» på et tidspunkt, at han har lest om det i *Current Biology*, og at det er et relativt vanlig fenomen blant mennesker som har mistet noen de har levd sammen med i lang tid, men som gjennom denne opplevelsen føler at de tapte fremdeles er til stede. En forståelse er at denne opplevelsen hos Terje kan tenkes å være uttrykk for savnet etter det han ikke kan erkjenne at han har mistet – både faren og den gode moren (Kristeva, 1987). Denne psykiske opplevelsen peker også mot den tomme depresjonen, kjennetegnet ved en diffus og ikke-mentalisert tapsopplevelse (Green, 1986; Aalen, 1997). Opplevelsen kan også forstås som et uttrykk for at Terje føler seg hjemsoekt av sin egen fortid – at gamle relasjonsscenarioer stadig repeteres og hindrer han fra å frigjøres fra det størknede, døde inni seg. Kanskje kan denne opplevelsen være en fornemmelse av konflikten mellom frigjøring fra gamle mønster, og ønsket om å bevare det Terje holder fast ved – relasjonen til mor. Terje kan sies å bidra til å holde fast ved mor, som når han iscenesetter samspillmønstre i barndommen i møte med Turid. En forståelse er altså at Terje repeterer samspillet med moren fordi han ikke klarer å gi slipp på henne og sørge over egen barndom (Landmark & Stänicke, 2016; Fairbairn, 1952/1986). Dette bidrar til å hindre forløsende nye erfaringer, og binder ham i det fastlåste.

Det at moren inngår i Terjes psyke gjør separasjonsprosessen umulig: det ville kreve en sorg over det indre objektet som er tapt, men å sørge over mors fravær og å gi slipp på henne vil for Terje også innebære å gi glipp på en del av seg selv. I lys av dette kan også beskrivelsene fra bryllupet samt bruddet med Turid indikere at kjærlighetsevnen er bundet til morsobjektet. Hennes tilbakekomst i Terjes sinn skjer som noe ikke-meningsbærende, noe som kan belyse hvordan Terje ikke forstår hvorfor han gjorde det slutt med kona. Dette peker også mot at fastlåstheten Terje opplever i stor grad handler om det tomheten og etterdønningene etter tidlig ubearbeidet sorg samt separasjonsprosessen fra mor som ble forhindret, og at selvmordet blir en løsning på dette, en måte å slippe fri og å gi slipp.

5 Diskusjon og avslutning

Hovedformålet med denne oppgaven har vært å analysere hovedpersonen Terjes psykologiske fungering ved hjelp av psykodynamisk teori, og utfra dette tilby en utvidet forståelse av hans selvmord. Analysen har både frembrakt noen svar på disse spørsmålene som ble reist i problemstillingen for oppgaven, nemlig; hvordan beskrivelsene av Terjes nære relasjoner, spesielt relasjonen til mor, kan bidra til forståelsen av hans psykologiske fastlåste fungering som voksen, og videre; hvordan vi kan forstå selvmordet til Terje et svar opplevelsen av slik psykisk fastlåsthed. Analysen har også kastet lys over temaer oppgaven befatter seg med mer overordnet. Jeg vil i det følgende kort drøfte hvordan teorien og den skjønnlitterære teksten har belyst hverandre, og på hvilken måte oppgaven kan sies å utvide forståelsen av Terje. Jeg vil også si noe om implikasjoner av funnene i lys av tematikken presentert innledningsvis. Til slutt vil jeg runde av med noen siste refleksjoner rundt romanen og prosjektet.

5.1 Evaluering av analysen og funn

Så kva er vitsen? [...] Kva er vitsen med å arbeide vettet av seg for å redde ein art frå lokale og regionale truslar når den same arten likevel blir øydelagt av ei global krise som ikkje lèt seg stoppe. (s. 165).

Vi har sett hvordan det sårbare barnet i møte med uheldige miljøbetingelser kan ha lite å stille opp med, og ende opp med å utvikle uhensiktsmessige tilpasnings- og forsvarsstrategier. Et relevant tema å reflektere rundt avslutningsvis er hvordan Terje eventuelt kunne møtt en annen skjebne, hvordan han kunne fått begynt på nytt. Som nevnt virker den fastlåste sorgprosessen å ha spilt en sentral rolle i Terjes liv og utvikling, og følgelig ville en forløsende sorgprosess hvor det tapte kunne erkjennes ha ført til at de psykiske bindingene ble løst opp (Landmark & Stänicke, 2016; Aalen, 1997, Green, 1986). Forståelsen presentert i analysen peker mot at Terje tidvis søker mot noe som kunne befri ham fra det fastlåste, som å søke kontakt og nærhet med kona, men den underliggende konflikten mellom å autonomi og avhengighet virker å forhindre de nære møtene. Samtidig peker Terjes vansker mot en mer grunnleggende og alvorlig form for patologi, i form av en tomhetstilstand, vansker med mentalisering og lav mental fleksibilitet. Dette kan peke mot mangelpatologi knyttet til den psykiske strukturen (Killingmo, 1989). Vanskene virker også å være karakterbestedet og til en viss grad egosyntone (med unntak av når Terje frustrert spør seg

«kvifor gjer eg dette»). Dette kan vitne om hvordan «passive traumer» (Killingmo, 1989) kan sette dype spor. Omsorgspersonen har stor påvirkningskraft på et barn, i dette tilfellet både i form av mikroprosesser i samspillet og gjennom de større hendelsene, som tap av far. Samtidig er det på generelt grunnlag viktig å ikke underspille barnets eget bidrag i situasjonen, ikke bare i form av medfødte disposisjoner, men også gjennom hvilke forsvarsstrategier og tilpasninger de utvikler (Landmark & Stänicke, 2016). Det kan, jamfør sitatet over synes som om Terje har noe rett i at man i sitt eget økosystem både har påvirkningsmulighet og samtidig er totalt maktesløs.

Gjennom å holde fokus mot prosesser som har utspilt seg i Terjes liv og utviklingen i relasjoner, og ved å vurdere hvordan disse kan ha påvirket hverandre underveis i Terjes liv, har kasustilnærmingen og analysen vist at psykoanalytisk teori og fortolkningen av teksten som en helhet kan bidra til en bedre forståelse av Terjes valg om å ta sitt eget liv. Dette har også muliggjort utforskningen av et fenomen jeg ble opptatt av under lesningen, nemlig den «psykologiske fastlåstheten», som jeg opplever har vært sentralt for å få en bedre forståelse av Terje som kasus og som et fiktivt, men troverdig menneske. Tilsvarende har Terje og den skjønnlitterære teksten vist seg egnet til å illustrere teorien anvendt i denne oppgaven. Særlig har A. Greens teori om den døde moren blitt illustrert, og jeg opplever at teksten har gitt en mulig figur til innfløkte og mindre tydelige definerte aspekter ved teorien. Et eksempel på dette er hvordan man kan forstå «den døde morens tilbakekomst». Slik sett har den skjønnlitterære teksten bidratt til å formidle teoretiske fenomener som kan være vanskelige å sette ord på. Dette peker også mot hvordan fortolkningsarbeidet ved denne oppgaven har gått i sirkler, hvor de forskjellige teoriene og verket gjensidig har bidratt til min forståelse.

Overordnet gir Terje også figur til hvordan komplekse psykologisk prosesser kan utspille seg og hva slags psykologisk tilstand dette kan føre til, og ikke minst hvordan dette kan lede frem til et selvmord. Mot slutten av dette prosjektet finner jeg det relevant å reflektere noe rundt implikasjonene av Terjes historie. Hans selvmord skjedde på ett nivå «ut av det blå», men kan samtidig på et dypere nivå forklares og gis mening innad i Terjes spesifikke historie, kontekst og indre fungering. Dette kan tenkes å være tilfellet også ved andre selvmord. Innledningsvis presenterte jeg noen sentrale funn fra forskning på selvmord blant menn utenfor pasientpopulasjoner, og Terjes historie kan også eksemplifisere noen av disse funnene. Blant annet er Rasmussen (2013) sitt funn om hvordan en prestasjonsbasert selvfølelse gir økt sårbarhet for selvmord i møte med nederlag gjennom svekket affektiv

regulering av selvtilliten ikke uforenlig med Terjes historie – også for Terje ser en svekket selvfølelse kombinert med lav affektiv reguleringsevne ut til å ha gjort ham sårbar. André Greens teori og Terjes historie kan også sammen gi figur til hvordan en «prestasjonsbasert selvfølelse» kan oppstå gjennom emosjonelt forvirrende eller fraværende tilbakemeldinger fra omsorgspersonene, og hvordan dette kan stimulere en dreining mot tenkning og det intellektuelle på bekostning av kontakt med egne følelser og utvikling av en sunn selvfølelse. Det er også verdt å merke seg hvordan Terjes utviklingshistorie på noen områder samsvarer med Rasmussen (2013) sine funn, da særlig «*unsuccessful in becoming independent*» jamfør den uløste separasjonskonflikten, og hvordan han beskrives å føles seg «*trapped in anger*» av et indre dyr. Å være fanget i sinne kan også lede tankene mot hans psykologiske fastlåste fungering. Et siste poeng verdt å dvele ved angår hvordan antagelsen om at selvmord skyldes diagnostiserbar psykisk lidelse kan hindre oppdagelsen av selvmord (Rasmussen og Dieserud, 2018). Terjes historie kan i denne sammenheng støtte oppunder dette – som nevnt er hans lidelse slik jeg oppfatter det noe som vanskelig ville blitt fanget opp av de nåværende diagnosemanualene. Det er ikke ønskelig, og heller ikke grunnlag for å presentere diagnostiske vurderinger av Terje, men hans tilstand kan som sagt forstås som en form for tomhetspatologi eller en melankolsk, hvit depresjon. Terje kan tjene som eksempel på hvordan psykisk lidelse kan være befestet i psykisk struktur og dynamikk, uten at dette nødvendigvis manifesterer seg i diagnostiserbare symptomer. Dette er til støtte for forståelsen av at det symptombeskrivende paradigmet innen psykisk helse i dag kommer til kort.

5.2 Avsluttende refleksjoner rundt romanens tittel og komposisjon

I en forstand kan romanen leses som Terjes eget forsøk på å nøste opp sin egen historie og egne mønstre – å finne tilbake til begynnelsen, eller begynnelsene. Som leser av romanen følger man dette sporet: lesingen blir rettet mot å forstå *hvorfor* det gikk som det gikk, jamfør hvordan Søren Kierkegaard skriver at livet leves forlengs, men forstås baklengs. En annen lesning av romanen er som at det er Terjes liv som passerer i revy ved dødsøyeblikket, og at episodene som berettes vitner om det fortregntes tilbakekomst. Samtidig er fortidens inngripen i nåtiden noe som spiller seg ut i Terjes liv – når han føler seg fanget i gamle mønstre, roller som allerede er skrevet, hvordan han selv reproducerer situasjoner fra barndommen og føler seg hjemsoekt. Som et anslag for romanen benytter Tiller seg av et sitat fra *Uroens bok* av Fernando Pessoa: «Det fremmede iakttar oss fra skyggene» (Tiller, 2017,

s. 5). Er dette også fortiden som bæres med oss, griper inn og forstyrrer, som noe fremmed og kanskje uhyggelig fra skyggene? Er det det lille barnet vi en gang var, som vi iblant kan fornemme, gjennom ekko fra gråten over et forlengst passert tap, fra et rom vi har forlatt eller gjemt vekk inni oss?

Gjennom Terjes historie fanger Tiller opp det som i oppgavens teorikapittel ble utnevnt som et sentralt spenningsforhold i psykoanalysen og i menneskesinnet generelt: på den ene siden hvordan man søker innsikt og frigjøring, og på den andre siden hvordan lengselen etter bevaring kan hindre dette. I Terjes tilfelle ender dette på tragisk vis, og illustrer det Landmark & Stänicke (2016) benevner som det ubevisstes evne til å levendegjøre og dødeliggjøre. Tiller på sin side har gjennom dette skjønnlitterære verket evnet å bringe komplekse psykiske fenomen opp fra dypet til overflaten slik at de kan erfares og forstås. I *“Literature and Psychoanalysis: The Question of Reading: Otherwise ...”* tilbyr Shoshana Felman (1977) noen refleksjoner rundt dybde, det ubevisste, og det skyggefulle, og jeg lar dette tjene som de avsluttende ordene, og til støtte for at litteratur og psykoanalyse har noe å tilby hverandre:

We would like to suggest that, in the same way that psychoanalysis points to the unconscious of literature, *literature, in its turn, is the unconscious of psychoanalysis*; that the unthought-out shadow in psychoanalytical *theory* is precisely its own involvement with literature; and that literature *in psychoanalysis* functions precisely as its *“unthought”*: as the condition of possibility *and* the self-subversive blind spot of psychoanalytical *thought* (s. 10)

Litteraturliste

Bowlby, J. (1961). Processes of mourning. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 42, 317-340.

Dalsgaard Axelsen, E. (2007). *Psykoterapi og bestialitetens historie*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

Engelstad, F. (1985). «Rosmersholm» – et forvekslingsdrama om skyldfølelse. I I. Engelstad (Red.). *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur*, s. 59-89. Oslo: Pax Forlag.

Engelstad, I. (1985). Innledning: Psykoanalytisk litteraturkritikk i Norge. I I. Engelstad (Red.). *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur*, s. 9-27. Oslo: Pax Forlag.

Felman, S. (1977). *Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise*. New Haven, Conn: Yale French Studies.

Fonagy, P. (2001). *Attachment and psychoanalysis*. London: Karnac.

Fonagy, P., Gergely, G. Jurist, E. L. & Target, M. (2004). *Affect Regulation, Mentalization and Development of the Self*. London: Karnac.

Freud, S. (1917/1957). Mourning and melancholia. I James Strachey (Red.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. (Vol. XIV, s 243-258). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Green, A. (1986). *On private madness*. Madison: International Universities Press.

Gullestad, S. E. (1985). Psykoanalysen som modell for selverkjennelse. En refleksjon over Sigurd Hoels «Møte ved milepelen». I I. Engelstad (Red.). *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur*, s. 109-126. Oslo: Pax Forlag.

Gullestad, S. E. (1992). *Å si ifra: Autonomibegrepet i psykoanalysen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gullestad, S. E. (1993). Psykoanalysen – en hermeneutisk disiplin? I P. Anthi & S. Varvin (Red.). *Psykoanalysen i Norge* (s. 121-138). Oslo: Universitetsforlaget

Gullestad, S. E. (2001). Attachment theory and psychoanalysis: controversial issues. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*. 24:1, 3-16.

Gullestad, S. E. (2012). Fedre og sønner: en litteraturforsker og en psykoanalytiker leser Sigmund Freud og Karl Ove Knausgård. I J. Øverland & I. Engelstad (Red.). *Freud, psykoanalyse og litteratur. Artikler* (s. 145-170). Oslo: Gyldendal.

Gullestad, S. E & Killingmo, B. (2013). *Underteksten. Psykoanalytiske terapi i praksis*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Hedemann Hiorth, S. (2017, 15. september). Baklengs mot meningen med livet. *DN*. Hentet fra <http://www.dn.no>

Hjelmeland, H., Dieserud, G., Dyregrov, K. Knizek, B. L. & Rasmussen, M. L. (2014). Suicide and mental disorders. *Tidsskriftet for Den Norske Legeforening*. Hentet fra <http://www.tidsskriftet.no>

Killingmo, B. (1980). *Rorschachmetode og psykoterapi. En egopsykologisk studie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Killingmo, B. (1989). Conflict and Deficit: Implications for Technique. *The International Journal of Psychoanalysis*. 70:65-79.

Kittang, A. (1991) Mellom psykoanalyse og diktning. Eit bidrag til formidling. I A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg & H. H. Skei (Red.) *Moderne litteraturteori. En antologi*, s. 219-237. Oslo: Universitetsforlaget.

Krøvel, H. M. (2016). «Kunne det begynne på nytt?» *Hanne Ørstaviks roman Tiden det tar belyst gjennom begrepet proaktiv identifikasjon*. (Hovedoppgave). Universitetet i Oslo.

Kulås, G. (2017, 15. september). Kor var det alt byrja? *Klassekampen*. Hentet fra: <http://www.klassekampen.no>

Landmark, A. F. & Stänicke, L. I. (2016). *Det uforståelige barnet. Om å skape sammenheng mellom den indre og ytre verden*. Stavanger: Hertervig Forlag, Akademisk.

Madsen, T. S. (2012). «... denne tomhetens smerte. Om sorg og melankoli». I J. Øverland & I. Engelstad (Red.). *Freud, psykoanalyse og litteratur. Artikler* (s. 64-87). Oslo: Gyldendal.

Mahler, M., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant. Symbiosis and Individuation*. London: Karnac.

McLeod, J. (2010). *Case Study Research: In Counselling and Psychotherapy*. London: SAGE Publications Ltd.

Norheim, M. (2017, 14. september). Svartglødande romankunst. *NRK*. Hentet fra <http://www.nrk.no>

Normann-Eide, E. (2016). *Skjønnlitterære selvmord*. Oslo: Pax.

Prinos, A. M. K. (16. august 2014). Gamle triks, gode som nye. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no>

Rasmussen, M. L. (2013). *Suicide among Young Men: Self-esteem regulation in transition to adult life*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.

Rasmussen, M. L. & Dieserud, G. (2018). Etterlattes erfaringer ved selvmord hos unge menn. *Tidsskriftet for Den Norske Legeforening*. Hentet fra <http://www.tidsskriftet.no>

Skårderud, F. (2012). Terapiens essens. Om mentalisering og mentaliseringsbasert terapi. I R. Ulberg, A. G. Hersoug og T Knutsen (Red.). *Psykoterapi i utvikling*, s. 173-190. Oslo: Akademika forlag.

Stänicke, E. (2014). Psykoanalysens vitenskapelige posisjon – Oslo II studien. *Matrix*. 30:4, 282-298.

Saabye Christensen, L. (2001). *Halvbroren*. Oslo: Cappelen Forlag.

Tiller, C. F. (2017). *Begynnelser*. Oslo: Aschehoug.

Thorvik, A. (2008). Å stå på Freuds skuldre: hovedlinjer i psykodynamisk forståelse av suicid. *Suicidologi*, 13:3, 5-9.

Winnicott, D. W. (1965). *The Maturation Processes and the Facilitating Environment. Studies in the Theory of Emotional Development*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Østlie, K. (2018) *Listening to suicidal patients in psychotherapy. How therapeutic relationships may expand patient's prospects for living their lives*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.

Aalen, L. (1997). Den umulige sorgen: Når den indre moren dør. *Impuls*, 4, 47-60.